

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום
كلية للديمقراطية والسلام
The Adam Institute for Democracy & Peace
in Memory of Emil Grunzweig

אדם
Adam
בם

על-שם אמיל גרינצוויג עליו اسم إميل غرينتسفايف

הזכות השווה לבחור ולהיבחר

תוכנית חינוכית לקראת הבחירות בישראל

הזכות השווה לבחור ולהיבחר

תוכנית חינוכית לקראת הבחירות בישראל

צוות כתיבה ופיתוח:
ד"ר אוקי מרושק-קלארמן
תמר גרידינגר
סאבר ראבי

עריכה:
יולנדה גרינהוט

מהדורה ניסיונית של התוכנית

© כל הזכויות שמורות לאדם המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על-שם אמיל גרינצוויג

תשרי תשפ"ז – אוקטובר 2026

מדרשת אדם, יער ירושלים, ת.ד. 3536, ירושלים 91033

054-4448290 | 02-6448290

<https://www.adaminstitute.org.il> | info@adaminstitute.org.il

תוכן העניינים

מבוא	3
מאמר רקע: חשיבות הבחירות במשטר דמוקרטי / ד"ר אוקי מרושק-קלארמן	5
מאמר: המנגנונים המכוננים את הדמוקרטיה – דמוקרטיה משתתפת ודמוקרטיה ייצוגית / ד"ר אוקי מרושק-קלארמן	7
מאמר: פסילת רשימות לכנסת / ד"ר נעמה כרמי	11
הפעלות:	
1. פנים רבות לשוויון - איורים	16
2. מהי זכות? והקשר בין זכויות וחובות	24
מאמר להפעלה: מהי זכות והקשר בין זכויות לחובות	26
3. שיטות שונות של בחירות דמוקרטיות	29
4. הבנת התהליך של בחירות דמוקרטיות – משחק הפתקים	33
5. למי להעניק את הזכות לבחור ולמי להיבחר – על הזכות השווה לבחור ולהיבחר	35
6. חסמים מבניים למימוש הזכות לבחור ולהיבחר	40
7. למי הזכות להשפיע? – נציגות הדורות הבאים	42
8. אחוזי ייצוג משוריינים בבחירות לכנסת: נשים / גברים / קבוצות מודרות – ריבועים	49
9. תעמולת בחירות – מה בין חופש ביטוי והסתה בכלל והסתה לגזענות בפרט	52
10. מדינה יהודית ודמוקרטית / כל אזרחיה / אחר - חשיבה רציונלית לקראת בחירות	58
המלצות למערכי פעילות בנושא בחירות באתרים שונים	61

מבוא

שנת הלימודים החלה, ולימודי הדמוקרטיה חשובים אולי מתמיד. אנו בפתחה של שנת בחירות גורלית למדינת ישראל, בתקופה המאופיינת במציאות אזרחית וביטחונית מורכבת, המחייבת התמודדות עם שאלות והכרעות הנוגעות לעתיד החברה והמדינה.

תלמידות ותלמידי בתי הספר, מכל זרמי החינוך, חיים את המציאות הזו ברמות שונות של מעורבות רגשית ואזרחית. הבוגרים והבוגרות שבהם ישתתפו בבחירות הקרובות כאזרחים ואזרחיות בעלי זכות בחירה, ואחרים יהיו מעורבים כצופים, כפעילים חברתיים או בדרכים אחרות בשיח הציבורי והפוליטי.

תפקידנו החינוכי הוא לסייע לתלמידים ולתלמידות להבין את משמעותן של הבחירות כחלק מאורח החיים ומהמשטר הדמוקרטי; להכיר שיטות בחירה שונות הנהוגות בארץ ובעולם; להבין את הסוגיות המרכזיות העומדות להכרעה ואת העמדות השונות ביחס אליהן; להכיר את המפלגות ואת העמדות שהן מייצגות; ולהעמיק בהבנת חשיבותה של מעורבות אזרחית ופוליטית ושל הזכות השווה לבחור ולהיבחר.

הבחירות הן אחד האמצעים למימוש עקרונות היסוד של המשטר הדמוקרטי – החירות, השוויון והסולידריות. בחירות דמוקרטיות נועדו לאפשר השתתפות בקבלת החלטות במציאות שבה קיימות עמדות ורצונות שונים ולעיתים סותרים. משום כך, הזכות השווה לבחור ולהיבחר, קיומן של בחירות תקופתיות והכרעת הרוב הם מרכיבים מרכזיים בתהליך הבחירה הדמוקרטי. מטרת התוכנית היא ללמוד את מהותו של תהליך זה כתהליך בחירה עצמאי ורציונלי בין חלופות, הכולל חיפוש אחר ליקויים בעמדותינו לצד חיפוש אחר היתרונות בעמדותיהם של אחרים.

הפעילויות בתוכנית זו, העוסקת בנושא הבחירות, פותחו ונבנו בשיטת ההנחיה הייחודית של מדרשת אדם – **"בצוותא – המרה של קונפליקט בדילמה"**. השיטה מאפשרת לעסוק בסוגיות שנויות במחלוקת באמצעות המרת הקונפליקט לדילמה משותפת, המזמינה התבוננות בעמדות שונות, בירור ערכים וזכויות וקבלת החלטות. מומלץ לקיים את הפעילויות בכיתה לאחר היכרות עם עקרונות השיטה, באמצעות השתלמות קצרה או בהתייעצות עם צוות המדרשה על הדרך המיטבית להנחות אותן. (למידע נוסף על השיטה

[/https://www.adaminstitute.org.il/betzavta_he](https://www.adaminstitute.org.il/betzavta_he))

תשומת לב מיוחדת ניתנת לכך שרבים ורבות מהתלמידים והתלמידות עדיין אינם בעלי זכות בחירה. אף שאינם יכולים להשתתף בבחירות באופן ישיר, להחלטות שיתקבלו בהן תהיה השפעה משמעותית על עתידם. האזרחים והאזרחיות שיבחרו בבחירות הקרובות יחליטו על סוגיות הנוגעות לעתיד המדינה והחברה לשנים רבות – ובהן שאלות הנוגעות לאיכות הסביבה, לשאלה האם ובאילו מלחמות יילחמו תלמידינו, והאם ממשלת ישראל תעשה כל מאמץ להשיג שלום בעתיד. הם יחליטו גם מה ואיך ילמדו התלמידים והתלמידות בבית הספר, ומה מותר ומה אסור יהיה להם לומר בין כתליו.

הפעילות **"נציגות הדורות הבאים"** נכתבה במיוחד עבור תלמידים ותלמידות שטרם הגיעו לגיל הבחירה, ומזמינה אותם לבחון כיצד יוכלו להשמיע את קולם ולהיות מעורבים בתהליכים המשפיעים על חייהם, גם

כאשר אין להם עדיין זכות בחירה. מכאן עולה השאלה: האם צריך להיות נציג או נציגה לקולם בבחירות? כיצד יכולים תלמידים ותלמידות להשמיע את קולם כאשר עדיין אין להם זכות בחירה? בשאלה זו אנו ממליצים לפתוח את השנה בלימודי האזרחות, בשיעורי החינוך ובמקצועות רלוונטיים נוספים, ובהם גיאוגרפיה, היסטוריה וספרות.

מה בתוכנית?

אנו פותחים בשתי פעילויות שמטרתן ליצור את התשתית הערכית המונחת בבסיס הדמוקרטיה ומשמשת מצפן לדיון ולהחלטות הקשורות בבחירות. פעילויות אלה עוסקות במושגי השוויון והזכויות, ומבקשות להבהיר לתלמידים ולתלמידות את הקשר בין זכויות לחובות בכלל ואת משמעותה של הזכות לבחור ולהיבחר בפרט. לאחר יצירת שפה דמוקרטית בסיסית באמצעות שתי הפעילויות הראשונות, נעבור לעסוק בסוגיות ספציפיות הקשורות בבחירות, ובהן שיטות שונות של בחירות דמוקרטיות, תהליך הבחירות, הזכות השווה לבחור ולהיבחר, חסמים למימוש זכות זו, ייצוגן של קבוצות שונות, תעמולת בחירות והמתח בין חופש הביטוי לבין הסתה. בנוסף לפעילויות המוצעות, תוכלו למצוא בחוברת מאמרים המבהירים חלק מן הנושאים הנידונים בתוכנית. אנו מזמינים ומזמינות אתכם לקרוא אותם לפני העברת השיעורים וכן להעבירם לתלמידות ולתלמידים לקריאה. המאמרים יכולים לשמש אמצעי נוסף להעמקת הלמידה ולקיום דיון בביתה.

קריאה מהנה! נשמח לשמוע הדים על הפעילות

ד"ר אוקי מרושק-קלארמן

★ ★ ★

לתיאום השתלמות בתוכנית, צרו קשר:

טלפון: 02-6448290 | 054-4448290 | 054-4448292

info@adam institute.org.il | yolanda@adam institute.org.il

מאמר רקע מהות הבחירות במשטר דמוקרטי

ד"ר אוקי מרושק קלארמן¹

עקרונות היסוד של המשטר הדמוקרטי הם החירות, השוויון והסולידריות. המוסדות הדמוקרטיים, כמו גם תהליכי קבלת ההחלטות בדמוקרטיה, הם כלים למימושם של עקרונות אלו. כך הדבר גם לגבי הבחירות. הבחירות הן אמצעי נוסף, מבין אמצעים רבים אחרים, למימוש העקרונות האמורים.

כאשר אנו מדברים על חירות ועל שוויון בעקרונות דמוקרטיים, הכוונה היא שלכל יחיד ולכל קבוצה הזכות השווה לחיות לפי אמונתם, בתנאי שהם מכירים באופן פעיל בזכות המקבילה של זולתם לאותו עיקרון. אילולא הייתה קיימת סתירה בין הרצונות של היחידים והקבוצות, לא היה צורך בהליך מוסכם של קבלת החלטות. כל אחד היה פועל כראות עיניו. אך מאחר שסתירות אלו קיימות, חייבים להחליט עמדתו של מי תתקבל ותבוצע, כיצד תבוצע ומי יהיה אחראי לביצועה. לשם כך צריך בחירות.

כבר בשלב זה נקלענו לקושי. אם יש זכות שווה לכל אחד לחיות לפי אמונתו, ובבחירות אנו קובעים עמדתו של מי תבוצע, הרי שאנו פוגעים בשוויון ומעניקים יתרון לזה שעמדתו תבוצע. הבעיה היא בעיה רצינית והפתרונות לה חלקיים. פתרון ראשון הוא מחויבות של כולם לכך שגם אם ייבחרו, יעשו כל מאמץ לשמור על זכותו של כל אחד לחיות לפי אמונתו. פתרון שני הוא קיום בחירות תקופתיות, כך שאפשר יהיה שבכל פעם היתרון היחסי יישמר למישהו אחר. פתרון שלישי הוא שמירה קפדנית על ייצוג כל העמדות במערכת קבלת ההחלטות. כולם, כאמור, פתרונות חלקיים.

נוכל, אם כן, לנסח את העקרונות כך: בבחירות דמוקרטיות, שהן אמצעי נוסף מבין האמצעים הקיימים למימוש החירות והשוויון, חייבת להיות זכות שווה לכל אחד לבחור ולהיבחר, כדי שיהיה ייצוג לעמדתו. הבחירות חייבות להיות תקופתיות, והרוב הוא שיקבע אילו עמדות תבוצענה במקרה של סתירה בין הרצונות השונים.

מטרת התוכנית היא ללמוד את מהותו של תהליך הבחירה הדמוקרטי כתהליך בחירה עצמאי ורציונלי בין חלופות, הכולל חיפוש של המשתתפים אחר ליקויים בעמדותיהם, כמו גם חיפוש היתרונות בעמדות זולתם. בסדנאות התוכנית בוחנות האם מתקיים תהליך בחירה רציונלי במערכת הבחירות, וכיצד מיושמים העקרונות הדמוקרטיים של שוויון וחירות בתהליכים הפוליטיים המתרחשים במערכת בחירות.

הזכות השווה לבחור ולהיבחר

האם הרעיון לשתף באופן שווה את החברים בחברה הדמוקרטית בבחירת נציגיהם ובזכותם להיבחר הוא רעיון כל כך טוב? האם לא עדיף להגבילו?

¹ חלקו הראשון של המאמר פורסם בתוכנית: "הבוחר הדמוקרטי", מדרשת אדם, 2018, עמ' 4–5. מקור החלק השני "הזכות השווה לבחור ולהיבחר" מהספר "בצוותא – מדריך להוראת הדמוקרטיה", אוקי מרושק, הוצאת כנרת, 1988.

באופן עקרוני, התשובה לשאלה הראשונה, כפי שהיא נובעת מרעיון האמנה, היא חיובית. שיתוף שווה של אלו שעליהם יחול החוק, בקביעת תוכנו הוא רעיון צודק ויעיל. הרעיון צודק משום שלכל אחד הזכות לחיות את חייו לפי הבנתו; והוא יעיל משום שנטייתם של בני אדם לציית לחוק מרצונם תהיה רבה יותר אם הם שותפים בקביעתו ורואים בו חוק שלהם. אולם גם לעיקרון זה גבולות. גבולותיו הם התכלית שלשמה נוצר. החוק הדמוקרטי נוצר כדי להגן על אפשרותו של כל אדם לחיות לפי אמונתו וערכיו. אם ישנם אנשים ששותפותם מונעת אפשרות זו ולא מקדמת אותה, ייתכן שהם לא ייקחו חלק בהכרעות. קביעת הגבול היא בעייתית, אך במערכת דמוקרטית תהיה נטייה לשתף יותר גורמים.

הגבול לשיתוף בקבלת ההחלטות קשור, בין היתר, ביכולתו של האדם להבין את משמעות החלטותיו ולשאת באחריות למעשיו. כך, למשל, ילדים צעירים מאוד אינם משתתפים בקבלת החלטות פוליטיות משום שעדיין אינם מסוגלים לשאת באחריות להחלטות מורכבות מסוג זה.

בתולדות המחשבה המדינית הועלו מספר רעיונות חלופיים לרעיון הזכות השווה לבחור נציגים ולהיבחר לשלטון. הוצע להעניק את זכות ההכרעה למי ששייך למשפחה מסוימת, למי שהוא מומחה בתחומים הנידונים, למי שנחשב חכם, ועוד. להצעות אלו היה היגיון משלהן. יש להבין את עקרון הזכות השווה לבחור ולהיבחר על רקע המגבלות של השיטות החלופיות.

מה, אם כן, ישיבו הדמוקרט והדמוקרטי להצעה שהמומחים יהיו בעלי הזכות לבחור ולהיבחר לתחומי ההכרעה שבהם הם מבינים, ואילו שאר בני האדם יהיו משוללי זכות זו? הוא ישיב כי ידע הוא אכן מרכיב חשוב בקבלת החלטות, ויש לעשות כל מאמץ שהחברים בחברה הדמוקרטית יהיו משכילים ובעלי ידע. עם זאת, ידגיש הדמוקרט את העובדה כי הכרעות פוליטיות, גם אם הן קשורות בידע מסוים, טעונות תמיד מרכיב ערכי, שבו אין למומחה עדיפות על כלל בני האדם.

הופא, למשל, יכול לדעת אם לתת לחולה תרופה זו או אחרת, אך הוא אינו יכול להכריע אם עדיף לאדם לחיות או למות. סוגיה זו היא ערכית וחייבת להיות מוכרעת על ידי בני אדם שזכותם לחיות את חייהם לפי ערכיהם. המומחה יכול לצייד את הבוחרים ואת הנבחרים בידע על התוצאות האפשריות של בחירותיהם, אך לא לקבוע עבורם את סדרי העדיפויות; כך ברפואה, בכלכלה, בחינוך ועוד.

עוד ישיבו תומכי הדמוקרטיה שהמומחים הם בעלי אינטרסים כמו כל אדם, ומתן זכות הכרעה רק בידיהם פירושו מתן אפשרות רק לחלק מהאוכלוסייה לקדם את האינטרסים שלה. ומה יש להשיב על ההצעה המופלאה להעניק את זכות הבחירה לחכמים? ראשית יאמר שגם חכמים הם בעלי אינטרסים כמו המומחים, ושנית – אין אפשרות לקבוע מי יחליט מי הם החכמים.

ביסוד העמדה הדמוקרטית עומד הרעיון כי יש להעניק לכל אחד את הזכות לבחור ולהיבחר, משום שאז ירגיש שותף למערכת וירצה להגן עליה. אולם חשוב מכך, זכותו של כל אדם לחיות לפי הבנתו, בתנאי שהוא מכיר בזכות האחרים לכך, היא זכות בסיסית שהפקעתה דורשת צידוק מיוחד. שותפות בהכרעות השלטוניות או בקביעת השליטים מקדמת את האפשרות של כל אדם לבטא גם את עמדותיו ולחיות על פיהן.

מאמר:

המנגנונים המכוננים את הדמוקרטיה – דמוקרטיה משתתפת ודמוקרטיה ייצוגית² ד"ר אוקי מרושק-קלארמן

הוויכוח על המנגנונים העדיפים בדמוקרטיה מבוסס על ההשקפות הבסיסיות שתיארנו, אולם ניתן למקד אותו סביב שאלה עקרונית מרכזית: האם צריכה הדמוקרטיה להתנהל **במשא ומתן ישיר** בין אזרחיה לבין עצמם, ובין אזרחיה לבין בעלי התפקידים החברתיים השונים, או שהדיאלוג בין האזרח לשלטון צריך להיות מתווך על ידי **נציגים**? במילים אחרות, האם צריכה הדמוקרטיה להיות **משתתפת** או **ייצוגית**?

מה מבין שתי החלופות מקדם יותר שוויון, חירות, סולידריות, זכויות תרבותיות וערכים נוספים? מה מקדם אמנה ניטרלית צודקת? (בוויכוח המתנהל בין תומכי הדמוקרטיה הייצוגית על דרכי הייצוג המועדפות ועל השיטות הטובות יותר לבחירה, כמו גם הוויכוח על מנגנוני השיתוף האפשריים, לא נעסוק במאמר זה).

א. דמוקרטיה משתתפת (ישירה)

דמוקרטיה משתתפת משמעותה **משטר, או אורח חיים, המבוססים על שיתוף רחב ככל הניתן של בני אדם בקבלת החלטות**. השיתוף בא לידי ביטוי גם במספר מקבלי ההחלטות וגם במגוון התחומים בהם לוקחים השותפים הרבים חלק.

עד למאה הקודמת, המאבק על שיתוף בקבלת ההחלטות התמקד במספר השותפים, וביטוי היה בעיקר בתביעה להרחבת זכות הבחירה (מתן זכות בחירה לנשים; מתן זכות בחירה לבני גזעים שונים ועוד). בשנים האחרונות, עם התפתחות החברה האזרחית, מתרחבת דרישת האזרחים מעמיתיהם ומן השלטון לקחת בעצמם חלק בהחלטות בתחומים רבים ושונים.

כפי שצינתי בהזדמנויות שונות, עד העת האחרונה הייתה ההוכחה להתפתחות הדמוקרטיה במדינה מסוימת התרחבות הזכויות הפוליטיות מזכות בחירה מצומצמת לזכות בחירה כללית. [...] היום אין אומדים את מצב הדמוקרטיה על פי מספר בעלי זכות הבחירה, אלא על פי מספר ההקשרים החוץ-פוליטיים שבהם ניתן להפעיל את זכות הבחירה.³

ב. דמוקרטיה ייצוגית

הדמוקרטיה הייצוגית מבוססת על **בחירת נציגים של כלל השותפים בחברה, אשר מקיימים את תהליך קבלת ההחלטות וביצוען עבור הכלל**.

סוגי הייצוג הם רבים, אך אנו נתמקד בשניים מהם, החשובים ביותר להבנת התהליך:

² . מאמר מתוך הספר: "אין דמוקרטיה אחת – תכנית חינוכית רב-גילאית"; פרק ראשון – מהי דמוקרטיה; מאת: אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, הוצאת אדם המדרשה לדמוקרטיה ולשלום, 2005, עמודים 57-60.

³ . נורבטו בוביו, עתיד הדמוקרטיה, תשס"ג 2003, עמ' 39.

א. נציגים שהם באי כוח של העם.

ב. נציגים המהווים "נאמנים".

באי כוח אמורים לייצג נאמנה את עמדת בוחריהם. **נאמנים** רשאים לא רק לבטא את עמדת שולחיהם, אלא גם להחליט עבורם בסוגיות בהן בוחריהם לא דנו.

טווח האחריות ויכולת ההכרעה של הנאמן הם רחבים יותר משל בא כוח. כך, למשל, ראש ממשלת ישראל המנוח מנחם בגין החליט להחזיר את שטחי חצי האי סיני למצרים למרות התנגדות חלק מבוחריו, ויש מי שיאמר – בניגוד למצע הבחירות של מפלגתו.

על פי הנחת היסוד הדמוקרטית, אין בעיה מבחינה לגיטימית בייצוג מן הסוג הראשון, לפיו הנציג מחויב להביא את דבר נציגיו ובכך לסיים את תפקידו, כיוון שהנציג מבצע משימות שמובן מאליו כי הן עולות בקנה אחד עם רצון בוחריו. אולם כאשר מדובר בנציג כ"נאמן", חייבים להבהיר מתי ומדוע יש לתת בידיו של הנציג את המנדט להביא דברים לדיון החברתי-פוליטי בשם עצמו, ולא בשם בוחריו. ההצדקה הדמוקרטית הניתנת לכך מבוססת על ההבחנה בין אינטרסים פרטיים ו/או קהילתיים ספציפיים לבין אינטרסים של הכלל. על פי הגישה הרואה בנציג "נאמן", הנציג אינו עוד שליח של בוחריו הספציפיים לאחר שנבחר אלא הוא הופך להיות שליח הכלל. צרכיו של הכלל הם מגוונים יותר משל הקבוצה ששלחה אותו, ואף משתנים מזמן לזמן. לפיכך, מחויבותו של "הנאמן" היא לכול.⁴

הדמוקרטיה המשתתפת והדמוקרטיה הייצוגית – יתרונות וחסרונות

בין התומכים בדמוקרטיה משתתפת לחסידי הדמוקרטיה הייצוגית קיימת מחלוקת על יתרונות השיתוף וחסרונותיו לעומת יתרונות הייצוגיות וחסרונותיה. להלן נפרט את הנימוקים הבולטים בהקשר זה:

מידת היעילות

על פי הגירסה הייצוגית, השתתפות היא בזבוז זמן בגלל חובבנות המשתתפים; על פי הגירסה

המשתתפת היא משמשת אמצעי ניטור ומסייעת לאכיפה.⁵

ייצוג, על פי הגישה המשתתפת, אינו יעיל, משום שפותרי הבעיות רחוקים לעתים מהבנת הבעיה אותה הם מתמודדים; לעתים הם מבינים אותה מבחינה שכלית, אך לא רגשית. פעמים אחרות, מומחיותם של הנציגים מהווה מכשול מפני חשיבה יצירתית, המנוטרלת מהנחות יסוד מקצועיות.

עוד מוסיפים המצדדים בדמוקרטיה משתתפת וטוענים שנימוק המומחיות הוא חשוב, אולם דווקא משום כך האזרחים צריכים להיות מקבלי ההחלטות, שהרי ההשכלה והמומחיות נמצאים היום בידי האזרחים לא פחות מאשר בידי השלטון.

⁴ שם, עמ' 29.

⁵ יעל ישי, "דמוקרטיה ייצוגית; דמוקרטיה משתתפת", ארזה צימרמן ואלישבע סדן, **השתתפות: הדרך שלך להשפיע**, 2003, עמ' 37.

המאמינים ביתרונה של הדמוקרטיה הייצוגית טוענים שהיכולת הפוליטית גם היא סוג של מומחיות; היעילות נובעת מכך שעל אף שבפוליטיקה משתתפים מספר מצומצם של נציגים, מאחר והם מקדישים לפוליטיקה את כל זמנם, הם הופכים למומחים בתחום זה; כש"האזרח הפשוט" מנסה להשיג את מטרותיו, ואלו דורשות מיומנויות פוליטיות, מוטב לו להיעזר בנציג המיומן.

מנגד, טוענים התומכים בדמוקרטיה המשתתפת, מתן הכוח למומחים (לא למומחים פוליטיים, אלא מומחים בתחומם, כגון רפואה, חינוך וכדומה) אינו מבטיח את יכולתם של האזרחים להשיג את מטרותיהם. המומחים יכולים להיות בעלי ידע מקצועי רב, אך בעלי עמדה ערכית-חברתית שונה משל האזרח. כך, למשל, מומחה בכלכלה יכול להיות בעל השקפה קפיטליסטית ו/או סוציאליסטית. הידע שלו יסייע למי ששותף להשקפת עולמו, אך לא למי שמאמין בערכים אחרים (לדוגמה, רופא מומחה ברפואה אלטרנטיבית לא יסייע לאזרח המאמין בחינניות הרפואה הקלאסית).⁶

מידת היציבות

חסידי הדמוקרטיה הייצוגית סבורים ששיתוף כלל הציבור בקבלת החלטות מאיים על השלטון וגורם לאי יציבות. לעומתם, התומכים בדמוקרטיה המשתתפת מאמינים כי שיתוף הציבור תורם ליציבות משום שהציבור הלוקח חלק בהכרעות נותן ביטוי לספקותיו, תסכוליו ומאוייו, מה שמסייע להפגת מתחים בין הציבור לשלטון ומחזק את יציבותו.

בגירסה הייצוגית מודגש החשש מפני תופעת ההמון שיאיים על היציבות הפוליטית ויכריע את השלטון. על פי גירסת ההשתתפות, היא דווקא תתרום להפגת מתחים ובכך תחזק את היציבות.⁷

שייכות, אחריות, ניכור ואלימות

חסידי הגישה המשתתפת מוצאים קשר הדוק בין שיתוף האזרחים בקבלת החלטות לתחושת השייכות שלהם למדינה או לארגון בו הם חברים. תחושת שיתוף לא רק שהיא יוצרת אחריות ומחויבות שהן בעלות ערך כשלעצמן, אלא שהיא גם תורמת ליציבות. ייצוגיות יכולה להיות מילה נרדפת לניכור, שתוצאותיו יכולות להיות אדישות – במקרה הטוב, ואלימות – במקרים הגרועים (המוטיבציה של אדם להרוס דבר שהוא עצמו יצר פחותה ממידת נכונותו לפגוע במה שיצר מישהו אחר). המצדדים בייצוגיות טוענים שאלימות היא תוצאה של תחושת כאוס, וכי שיתוף כלל האזרחים עלול ליצור תחושה כזו.

מידת התועלת

לדעת המצדדים בדמוקרטיה הייצוגית, נציגים דואגים יותר לטובת הכלל. "הגירסה הייצוגית חוששת מפני האינטרסים הצרים שישתלטו על תהליך קבלת ההחלטות".⁸ הגרסה המשתתפת חוששת מפני אותו דבר עצמו; לדעת התומכים בה, גם שלטון נציגים נבחר מייצג אינטרסים צרים וספציפיים, אלא שהוא מציג אותם

⁶ ראו: **כתבי אפלטון**, כרך שני: פוליטאה (סדרי המדינה), ספר ה', תשכ"ט 1968; וכן ראו: אוקי מרושק-קלארמן, **אין קצת דמוקרטיה: על חינוך לדמוקרטיה ודמוקרטיה במערכת החינוך**, 1991, עמ' 14.

⁷ ישי (לעיל הערה 30), עמ' 37.

⁸ שם.

כאילו היו טובת הכלל. מרגע שהשלטון נתון בידי הנציגים, יש להם כוח רב יותר לממש את האינטרסים הצרים שלהם לעומת מצב בו הכוח נתון בידי כלל האזרחים (כגון חקיקה, צבא ומשטרה).

מידת הצדק והמוסר

תומכי הגישה המשתתפת טוענים שכאשר האזרח מוסר את סמכות ההכרעה וההחלטה לנציגים, הוא מוותר על האוטונומיה שלו, ולפיכך אינו יכול עוד לתפקד כיצור מוסרי (הכרעה מוסרית, לפי גישה זו, חייבת להיות אוטונומית).

"בקצרה, האם אדם אחראי יכול להתחייב לציית לחוק שחוקק על-ידי נציגים?" פעולה היא מוסרית רק אם היא אוטונומית. בדמוקרטיה ישירה מצייתים להכרעות הרוב, ודבר זה סותר את האוטונומיה. בממשל נציגים מצייתים להכרעות הנציגים, וגם כאן נמנעת פעולה אוטונומית.⁹

משמעות קיומית

המצדדים בגישה המשתתפת רואים בתהליכי השיתוף של האזרחים דרך לקדם את סיפוק הצורך שלהם במשמעות. על חשיבות השיתוף בחיים האזרחיים לאיכות חייו של האדם נכתב רבות בעבר; רעיונות אלו באים לביטוי מחודש בתקופתנו.

למונח חברה אזרחית יש שורשים עמוקים בהגות המדינית שמגיעים עד תקופת יוון ורומא הקלאסית. בעת ההיא ראו בחברה האזרחית חלק מהמדינה, שהיתה, על פי אריסטו, "ישות הישויות". תכליתו של כל אדם, לדברי אריסטו, היא להיות אזרח, כלומר להיות אדם פוליטי. ההגשמה האישית היתה אפשרית רק בתחום הציבורי, וגם לפעולות שהיו מנותקות לכאורה מהמדינה נודעה משמעות פוליטית.¹⁰

⁹ אוקי מרושק, "חוק ואלימות", צבי רוזן וצבי טאובר (עורכים), אלימות וסובלנות: קובץ מאמרים, תשמ"ט 1989, עמ' 186. מצטטת את רוברט פול וולף – (Robert Paul Wolf, In Defense of Anarchism (Harper Torchbook, 1970, p. 17).

¹⁰ יעל ישי, בין גיוס לפיוס: החברה האזרחית בישראל, תשס"ד 2003, עמ' 23.

מאמר:

פסילת רשימות לכנסת

ד"ר נעמה כרמי

פורסם בקרוא וכתוב - הבלוג של נעמה כרמי, 17 בינואר 2009¹¹

שתי רשימות ערביות, בל"ד ותע"ל-רע"מ, נפסלו מלרוץ לבחירות על-ידי ועדת הבחירות המרכזית. השופט **אליעזר ריבלין**, יו"ר הוועדה והיחיד שאיננו פוליטיקאי מבין חבריה, נמנע מלהשתתף בהצבעה. על כך **כתבתי כאן**. העניין יגיע לבית המשפט העליון. (בערעור בחירות, ולא בשבתו כבג"צ כפי שיש הטועים לחשוב).

פסילת רשימה או מועמד לבחירות היא אמצעי מאד דרסטי בדמוקרטיה. זוהי פגיעה אנושה בזכות להשתתפות פוליטית, אולי ליבת הדמוקרטיה. היא פוגעת לא רק במי שלא יכול לפרוש את סדר-היום שלו בפני הבוחרים ולקבל את אמונם כדי להשפיע (הזכות להיבחר), אלא גם בבוחרים שלא יכולים לתמוך באותו רעיון ומצע (הזכות לבחור). ישנן מדינות שאין בהן כל אפשרות משפטית לפסול מהותית רשימה או אדם, והן מותירות את הברירה בידי הבוחרים. על כך בהמשך. אבל השאלה הראשונית שיש לשאול, בהינתן שמדובר בזכות כה בסיסית ששוללים אותה, היא האם שלילה כזאת יכולה להיות מוצדקת? ואם כן, באילו נסיבות?

מאל-ארד עד כהנא

ההיסטוריה המשפטית של פסילת רשימות מובילה אותנו, כמובן, ל**פרשת ירדור** (או בשמה העממי **אל-ארד**), שבה נפסלה ב-1965 רשימת הסוציאליסטים על-ידי ועדת הבחירות המרכזית, למרות שלא היה חוק שאיפשר פסילה שכזאת. יו"ר הוועדה היה **משה לנדוי**, לימים נשיא בית המשפט העליון ומן הטובים בשופטיו. הנימוק היה שזוהי רשימה לא חוקית (מייצגת את מפלגת **אל-ארד** שהוצאה קודם לכן אל מחוץ לחוק), שיוזמיה שוללים את שלמותה של מדינת ישראל ואת עצם קיומה.

בערעור לבית המשפט העליון, מאשר בית המשפט ברוב של שניים (אגרנט וזוסמן) מול אחד (**חיים כהן**) את החלטת הוועדה.

השאלה שמציג כהן בחוות דעתו, היא האם לוועדת הבחירות סמכות על פי דין לפסול רשימה? מכיוון שאין חוק המאפשר פסילה וכן אין ראיות לכך שמדובר ברשימה החותרת תחת המדינה (שזאת היתה עילת אי-החוקיות על-פי הוועדה), הוא סבור כי יש לקבל את הערעור ולבטל את הפסילה.

כהן ודאי היה בטוח שעמיתיו יצטרפו אליו. הרי כה ברור ומובן מאליו שהוועדה פעלה בהיעדר סמכות חוקית. בעוד שאדם רשאי לעשות כל מה שהחוק אינו אוסר עליו, רשות יכולה לעשות רק את מה שהוסמכה לו בחוק. זהו 'עיקרון החוקיות'. בחלקה השני של חוות-דעתו (שיש הסבורים כי נכתבה לאחר שראה שעמיתיו לא הצטרפו אליו ודעתו היא דעת מיעוט), הוא שואל: איפה הראיות? ולאגרנט הוא מזכיר את העיקרון שקבע בפרשת 'קול העם', של מבחן 'הוודאות הקרובה'; קרי, ששלילת הזכות לחופש הביטוי יכולה להיעשות רק אם הסכנה "ממשית, ברורה ומיידית".

¹¹ . פורסם ב**חוק ואתיקה** | מתיא **אל ארד**, **דמוקרטיה מתגוננת**, **חוק יסוד הכנסת**, **ירדור**, **ניימן**, **פסילת רשימות** | ד"ר נעמה כרמי

אגרנט, לעומתו, מאשר את פסילת הרשימה שכן היא חותרת לחסל את מדינת ישראל כ'מדינה יהודית', שהיא נתון קונסטטוציוני. נתון ש'מדינת ישראל היא מדינה בת קיימא ושאין להרהר אחרי המשכיותה ונצחיותה' (!). הוא רואה ברשימה כמבקשת לחסל את המדינה ולשלול את ריבונותה.

זוסמן, שככל המשפטים שהתחנכו בגרמניה נושא עמו את לקח רפובליקת ויימאר, טוען כי זכותה של המדינה להגן על עצמה היא זכות על-חוקית. הוא רואה ברשימה, המזדהה עם התנועה הנאצריסטית, רשימה המסכנת את קיומה של המדינה. לראייתו זוהי רשימה המבקשת לחסל את מדינת ישראל ולעשות יד אחת לשם כך עם מי שמבקש לעשות זאת בכוח הזרוע.

ב-1984 מגיעה אבן הדרך הבאה. זוהי **פרשת ניימן**, שבה שומע בית המשפט העליון ערעור על פסילת רשימתו של **כהנא** ושל הרשימה המתקדמת לשלום, והופך את ההחלטה. שימו לב: עדיין אין חוק המאפשר פסילה. ברק כותב בחוות-דעתו כי גם בהיעדר הוראת חוק לוועדת הבחירות סמכות לפסול רשימה, אך רק אם קיימת אפשרות סבירה שהתמודדות תסכן את קיומה של המדינה או המשטר הדמוקרטי שלה. **הלכת ירדור** חלה רק כאשר מדובר ברשימה הדוגלת בחיסולה של מדינת ישראל בכוח הזרוע, ובית המשפט מסרב להרחיבה ללא מתן סמכות מפורשת בחוק.

אחרי פרשת ניימן מתקבל תיקון לחוק יסוד: הכנסת. על-פי סעיף 7א' בנוסחו אז ניתן לפסול רשימה אם יש במטרותיה או במעשיה, במפורש או במשתמע: (1) שלילת מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי; (2) שלילת מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית; (3) הסתה לגזענות.

ב-1988, אחרי חקיקת סעיף 7א' לחוק יסוד: הכנסת, מגיעה ניימן ב'. בית המשפט מאשר פסילת רשימה של כהנא ודוחה ברוב דעות ערעור על החלטת ועדת הבחירות לאשר לרשימה המתקדמת לרוץ. אך בפסילתו את כהנא הוא קובע תנאים להפעלת סעיף 7א' לחוק. זאת משום שמאיר שמגר מבין היטב כי חובה לפרש את החוק באופן מצומצם, אחרת הוא יאפשר פסילה של מפלגות רבות שמצען איננו דמוקרטי, כמו מפלגות חרדיות. לכן הוא קובע כי עילת הפסילה צריכה להיות יעד מרכזי ושליט במצעה או במעשיה של הרשימה; כי היא מבקשת לפעול למען מימוש מטרותיה וההתמודדות בבחירות היא אמצעי לכך; וכי צריכות להיות ראיות משכנעות, ברורות וחד-משמעיות לכך כי קיימת עילת פסילה. **"לכל אורך הבחינה, שמרכיביה העיקריים תוארו לעיל, יש לעולם לזכור, כי קיום החירויות עדיף על סיוג"**, כותב שמגר.

ב-1992 נפסלות שתי רשימות המזוהות עם כהנא. בהמשך מוכנסים שני תיקונים נוספים לסעיף 7א' בחוק יסוד: הכנסת. על-פי הראשון, ב-2005, ניתן לפסול גם מועמד ספציפי ולא רק רשימה ככזאת, והוא מתקן את עילות הפסילות ל: (1) שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; (2) הסתה לגזענות; (3) תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל. ב-2008 מוכנס תיקון נוסף, שטרם עמד לבחינת בית המשפט, ועל-פיו: **"(א) לעניין סעיף זה, יראו מועמד ששהה במדינת אויב שלא כדין בשבע השנים שקדמו למועד הגשת רשימת המועמדים כמי שיש במעשיו משום תמיכה במאבק מזוין נגד מדינת ישראל, כל עוד לא הוכיח אחרת"**.

בעבר, סוכלו ניסיונות לפסול רשימות ערביות בביתה משפט העליון, שקבע, בין השאר, כי העובדה שרשימה דוגלת בהגדרת המדינה כמדינת כל אזרחיה איננה אומרת כי היא שוללת את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

דמוקרטיה מתגוננת: מג'ריס וירדור והלאה

הן אגרנט הן זוסמן מתבססים בחוות-דעתם על פסק-דינו של השופט ויתקון, שבבג"צ ג'ריס נ' הממונה על מחוז חיפה אישר את אי-רישומה של מפלגת אל-ארד. כמו זוסמן אף ויתקון הוא משפטן חניך גרמניה. בבג"צ ג'ריס כותב ויתקון:

"שום משטר חופשי לא יתן את ידו והכרתו לתנועה החותרת תחת אותו משטר עצמו... לא פעם קרה בהיסטוריה של מדינות בעלות משטר דמוקרטי תקין, שקמו עליהן תנועות פשיסטיות וטוטליטריות למיניהן, והשתמשו בכל אותן הזכויות של חופש הדיבור, העתונות וההתאגדות, שהמדינה מעניקה להן, כדי לנהל את פעולתן ההרסנית בחסותן".

בכך הוא מנסח את הרעיון של דמוקרטיה מתגוננת, שאגרנט וזוסמן מסתמכים עליו בפרשת ההמשך, של ירדור. זוהי זכותה של דמוקרטיה להתגונן בפני המבקשים לנצל את הדמוקרטיה כדי לבטל אותה לאחר-מכן, לכשיגיעו לשלטון. הדמוקרטיה מתגוננת בפני האפשרות לחסלה באמצעים דמוקרטיים שהיא עצמה מאפשרת.

המושג של 'דמוקרטיה מתגוננת' נכנס למחזור הדם המשפטי-החוקתי והפוליטי כאחד. אבל כמו מושגים רבים אחרים, עם הזמן התרחב השימוש בו הרבה מעבר לשימוש המקורי, ובמקרים רבים באופן שונה לגמרי. כך, יש הבדל מכריע בין רשימה שרוצה להשליט משטר לא-דמוקרטי לבין רשימה הרוצה לשנות את אופייה היהודי של המדינה (להבדיל מאופייה הדמוקרטי). אופייה היהודי הוא אכן נתון קונסטיטוציוני, כמו שכתב אגרנט (הרבה בטרם שנקבע כך בחוקי היסוד); אך מדוע אסור לרשימה לבקש לשכנע בדרכי שלום כי יש לשנות נתון זה? ומצד שני, מדוע אין פוסלים רשימות שאכן אינן דמוקרטיות ומצען מדבר גם על משטר לא-דמוקרטי, כמו מפלגות חרדיות?

אני סבורה שאין זה בלתי-לגיטימי להקים תנועה הקוראת לבטל את אופייה היהודי של המדינה בדרכי שלום. קשה למצוא צידוק להגבלת הזכות לשכנע את אזרחי המדינה שיש לשנות את אופיה הקונסטיטוציוני של ישראל מבחינה זאת (להבדיל מניצול הדמוקרטיה כדי להפוך אותה ללא-דמוקרטית). הפרשנות לירדור שעליה מסתמכים כאן בדרך-כלל, נוטה להיות אימוץ עמדתו של זוסמן, שמדובר בחתירה נגד המדינה המתפרשת כחבירה לאויביה בניסיון להשמידה בכוח, ולא כהתנגדות אידיאולוגית וניסיון לעשות זאת באופן דמוקרטי ולא-אליים. אמנם, הנסיבות של הסכסוך גורמות לנו לחשוש בכל מי שמציע פתרון כזה של מדינה "חילונית-דמוקרטית", שהוא בעצם מציע את אותו דבר שרוצות אויבותיה של ישראל להשיג בכוח הזרוע. ועם זאת נדמה לי שבכל זאת צריך להפריד בין הדברים. לגיטימי שאנשים יבקשו לשנות את המדינה בלי שזה יאמר חיסולה הפיסי. בוודאי ובוודאי כשמדובר באזרחים ערבים שנולדו כאן והמדינה כפתה עצמה עליהם כמדינה יהודית. מדוע אין להם זכות לנסות לשנות את היותה כזאת על-ידי שכנוע דמוקרטי? יש הטוענים כי ללא מדינה יהודית לא יתאפשר קיומם הפיסי של היהודים כאן. ודאי לא קיומם הקולקטיבי, ויתכן שגם לא קיומם כפרטים. לחילופין, שהם יחיו כאן כמיעוט משולל זכויות. כך הם מפרשים את הנתון הקונסטיטוציוני של 'מדינה יהודית'. אפשרות זאת היא ודאי לא דמוקרטית בתוצאתה (למצער), ויתכן שתוכל ליפול בגדרי עילות הפסילה של החוק הקיים, אלא שנדרשות לכך ראיות.

תמיכה בטרור

מה הבעיה, בעצם? האם לא סביר שמי שתומך בטרור נגד המדינה לא יכול להשתתף בבכך שפוסלים רשימה/מועמד התומכים בטרור? הבעיה היא מהי ההגדרה המשמשת לטרור ובעיקר מי קובע אותה. כהגדרה תשמש ההגדרה של המדינה, שהיא לעיתים קרובות הגדרה פוליטית. וארגון "טרור" בעבר הופך לבן-שיח לגיטימי בהווה.

המוצדק משפטית, הראוי מוסרית והנבון פוליטית

ייתכנו מקרים שבהם יש הצדקה משפטית, ואף מוסרית, לפסילה. אני סבורה שאם אדם משתתף בעצרת של החיזבאללה וקורא להמשיך את מאבקו נגד ישראל, שהוא מאבק מזוין כידוע, יש עילה משפטית לפסילתו. זה עדיין לא הופך את הפסילה לנכונה או נבונה מבחינה פוליטית. יתכן שמבחינה זאת זה יכול להיות מאד לא נכון. ראשית, זה יהפוך אותו לקדוש מעונה ויתן לעמדתו הרבה יותר כוח בציבור שלו. שנית, קיים חשש גדול שפסילה, כזאת או אחרת, תגביר את הניכור של ערביי ישראל מהמדינה ותדחוף אותם לפעילות חוץ-פרלמנטריות. מיד אחרי הפסילה האחרונה כבר קראתי על רעיון להקים פרלמנט ערבי חלופי. יכולה להיות כאן הסלמה ל אלימות שאנו יוצרים במו ידינו (בין השאר חופש ביטוי רחב מאד מוצדק לעיתים בכך שהוא משמש שסתום בפני מעשים). צריך לשקול את הנזק שייגרם מול התועלת שתצמח מפסילה.

אות מתה ואכיפה סלקטיבית

ייתכנו מקרים, איפוא, שבהם התבונה הפוליטית תנחה אותו שלא לפסול רשימה גם אם קיימת עילה משפטית פורמלית לכך. אך גם זה לא נקי מבעיות. חוק קיים שלא מופעל אף פעם, לשם מה יש בו צורך? לחילופין, יהיה לנו חוק שאוכפים אותו באופן סלקטיבי: נמנעים מלאכפו על קהילות מיעוט כמו ערבים או חרדים אבל כן אוכפים כלפי דעות אחרות. האם מוצדק להבחין בין דעות לבין קהילות מיעוט? קשה להבחין כך בחוק, כי הוא אמור להיות כללי ואוניוורסלי. לכן התוצאה היא אכיפה סלקטיבית (מתוך שיקול דעת) ויש בכך בעיה.

פרדוקס השוליות

לפעמים התבונה הפוליטית או הסובלנות תנחה אותנו לאפשר את התמודדותה של מפלגה כאשר היא קטנה ושולית, וברור שלא תוכל באמת לאיים על החברה שיש לה מספיק חוסן. אנחנו יכולים לסבול תופעות כאלה בשוליים. הבעיה היא שבכך שמאפשרים למפלגה לרוץ כל עוד ובתנאי שהיא קטנה, בעצם אומרים לה שמותר לה להשתתף במשחק כל עוד היא לא מצליחה... מרגע שהיא צוברת כוח – וזוהי מטרתה של כל מפלגה, כדי להשפיע – אומרים לה שעליה לצאת מחוץ למשחק. הסיבה לפסילה חייבת להיות עקרונית, לא גודלה של הרשימה ומרכזיותה בשיח הציבורי.

הכשר, גזענות ומניעה בחוק

כשקיים מנגנון המאפשר פסילת רשימות, למעשה נותנים הכשר לרשימות שלא פוסלים; וזה בעייתי. ואילו כשאין מנגנון – אף אחד לא מקבל הכשר. יש מדינות שבהן אין שום סייג מהותי בחוק (להבדיל מטכני), שמונע ממפלגה כלשהי לרוץ. זהו המצב בארה"ב ובבריטניה, למשל. כל מפלגה, גם מפלגה נאצית, רשאית להתמודד שם, ומשאירים זאת לתבונתו של הבוחר. עם זאת, יש לשים לב להבדל בין שיטת הבחירות שם (אזורית-

רובנית) לשיטת הבחירות הישראלית (כללית-יחסית). השיטה שם בעצם מאיינת את סיכוייהן של מפלגות קטנות להגיע לבית הנבחרים, בלי שיופעל מנגנון פסילה בחוק. אם כך, האם צריך בכלל חוק שימנע מרשימות וממועמדים לרוץ לבחירות? די מפתה לומר שאולי עדיף שלא. אבל יש טענה שלפחות הסתה לגזענות צריכה להוות עילה בחוק לפסילה. ודאי שבמדינה כמו ישראל, עם הניסיון של העם היהודי לאן מובילה הגזענות. גזענות איננה 'דעה', ולאדם זכות לחיות בחברה שאיננה גזענית כלפיו. באופן דומה לישראל, ושלא כמו בארה"ב ובריטניה, גם בגרמניה אפשר לפסול רשימות. לקח היסטורי כבר אמרנו? תודה רבה לד' על עזרתו.

הפעלה 1: פנים רבות לשוויון - איורים

הקדמה

למושג השוויון משמעויות שונות ומגוונות. בהפעלה זו נעסוק במספר הגדרות אשר נראות על פניו סותרות זו את זו. על פי האחת, שוויון פירושו יחס שונה לאנשים, על פי צרכיהם השונים, תכונותיהם השונות ומטרותיהם המגוונות; ועל פי האחרת, שוויון פירושו יחס זהה לבני אדם. עמדות אלו באות לביטוי בדבריהם של פרופ' רן סיגד ושל פרופ' רות גביון ז"ל.

פרופ' רן סיגד:

[...] השוויון פירושו ביטול אפליה חברתית היסטורית ולא ביטול של כל הבדל באשר הוא הבדל... דווקא הדגשת ההבדלים, מימושם וטיפולם, מגשימה את עקרון השוויון יותר מעקרון השוויון המאחד והמתמטי. אנו רואים שהשוויון אינו תכונה משותפת לבני האדם המאחדת אותם, אלא הדרישה לממש את חירותם.¹²

פרופ' רות גביון:

"בהכרזת זכויות האדם, כוללים בדרך כלל שני היבטים של הזכות לשוויון: שוויון בפני החוק ואיסור אפליה מטעמים מסוימים, כגון השתייכות למין, דת, גזע או ללאום. דרישת השוויון בפני החוק מבטאת את התפיסה כי בהליך השיפוטי אין שום הבדלים רלוונטיים בין אנשים: אין להדור את הדל בריבו ואין להטות משפט לעשיר." [...] "אפליה מוגדרת כהתנהגות שונה כלפי בני אדם מטעמים שאינם מצדיקים את השוני בהתנהגות. השאלה המרכזית, המעוררת כל טענה של אפליה, היא בדיוק זו: האם אכן קיימים במצב טעמים המצדיקים את ההתייחסות השונה?"¹³

הסוגיות בהן נעסוק בפעילות זו הן:

- האם ומתי יחס שונה הוא מפלה ומתי הוא מקדם חירות באופן שווה?
- מתי היחס הזהה מפלה ומתי הוא מתחייב מטעמי הוגנות ומוסר?
- האם יש סתירה בין העמדות הללו או שמא הן משלימות זו את זו?

מומלץ להאזין לפרק 2 של הפודקסט "דמוקרטיה במתחילה בחינוך"; ערך השוויון בדמוקרטיה בקישור:

<https://creators.spotify.com/pod/profile/adam-institute-for-democr/episodes/2---e2f62pc/a-aatm32n>

¹² . רן סיגד "על מושג השוויון" עיון כה תשל"ד עמודים 25-26

¹³ . פרופ' רות גביון: זכויות האדם והאזרח בישראל: מקראה, א' 1991, עמ' 31.

מטרות הפעילות

- 🎯 לבחון מתי יחס זהה לבני אדם ולקבוצות מבטא יחס שוויוני ביניהם ומתי יחס זהה מבטא אפליה?
- 🎯 לבחון מתי יחס שונה בין בני אדם ובין קבוצות מבטא יחס שוויוני ומתי יחס שונה מבטא אפליה?

אמצעים:

- דף עבודה אישי – שוויון של זהות ושוויון של שונות – עותק לכל משתתף/משתתפת (מצורף)
- דף עבודה קבוצתי – רצוי בגדול 3A – עותק לכל קבוצה (מצורף)
- דף עם 6 איורים – שוויון/אי שוויון – עותק לכל קבוצה (מצורף)
- דף הגדרות למושגי השוויון השונים – רקע נוסף למנחים

מהלך הפעילות:

1. מציגים בפני המשתתפים והמשתתפות את מטרות הפעילות ומסבירים כי במהלך העבודה יתבקשו לבחון ארבע אפשרויות: יחס זהה שוויוני, יחס זהה מפלה, יחס שונה שוויוני ויחס שונה מפלה.
2. עבודה אישית וקבוצתית: המליאה מתחלקת לקבוצות בנות 4–5 משתתפים ומשתתפות. כל משתתף/ת מקבל/ת את דף העבודה ומבצע/ת תחילה את המשימה באופן אישי:
 - א. לתת דוגמה מחיי היומיום לכל אחת מארבע האפשרויות המופיעות בדף:
 - ✓ יחס זהה המבטא שוויון;
 - ✓ יחס זהה המבטא אפליה;
 - ✓ יחס שונה המבטא שוויון;
 - ✓ יחס שונה המבטא אפליה.
 - ב. כל משתתף/ת מציג/ה את הדוגמאות בפני חברי וחברות הקבוצה.
 - ג. הקבוצה משווה בין הדוגמאות, מזהה נקודות הסכמה ומחלוקת, ומנסה לגבש קריטריונים שיסייעו להבחין בין שוויון לאפליה:
 - ✧ מה הופך יחס זהה ליחס שוויוני, ומתי אותו יחס עצמו עלול להיות מפלה?
 - ✧ מתי יש הצדקה ליחס שונה כדי לקדם שוויון, ומתי יחס שונה יוצר אפליה?
 - ✧ אילו שאלות עלינו לשאול כדי לקבוע אם יחס מסוים הוא שוויוני או מפלה?
 - ד. בסיום המשימה תנסח כל קבוצה, ככל האפשר, כלל או מספר כללים שיסייעו לה להבחין בין יחס שוויוני לבין יחס מפלה.
3. עבודה עם האיורים: מחלקים לכל קבוצה את ששת האיורים בנושא "שוויון-אי-שוויון". חברי וחברות הקבוצה מתבקשים למקם את האיורים על דף העבודה המשותף, בתוך הריבועים המתאימים.

המיקום ייעשה בהסכמה בין חברי וחברות הקבוצה, ובכל מקרה שבו קיימת מחלוקת יש לברר מה עומד בבסיסה ומהם הקריטריונים שלפיהם ניתן להכריע. הקבוצה תתבקש להיות מוכנה להציג במליאה לא רק את המיקום שבחירה, אלא גם את הנימוקים והעקרונות שהנחו אותה.

4. דיון במליאה

- ✧ כל קבוצה תציג את תוצרי עבודתה, את הדוגמאות ואת הקריטריונים שגיבשה להבחנה בין יחס שוויוני לבין יחס מפלה.
- ✧ המנחה תציג מספר מצבים השנויים במחלוקת בדיון הציבורי, והמשתתפים והמשתתפות יתבקשו לבחון אותם באמצעות הקריטריונים שגיבשו:
 - א. שוויון בנטל – האם מדובר ביחס זהה המבטא שוויון או ביחס זהה העלול להיות מפלה?
 - ב. הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי – האם מדובר ביחס שונה המבטא שוויון או ביחס שונה המבטא אפליה?
 - ג. חניות נפרדות לאנשים עם מוגבלות ולמי שאינם אנשים עם מוגבלות – האם מדובר ביחס שונה המבטא שוויון או באפליה?
 - ד. דיבור בעברית בכיתה שבה לומדים תלמידים ותלמידות יהודים וערבים – האם מדובר ביחס זהה המבטא שוויון או ביחס זהה העלול להיות מפלה?

דף עבודה – שוויון של זהות ושוויון של שונות

א. תחילה יש למלא את דף העבודה באופן אישי ולתת דוגמה אחת או יותר לכל אחת מארבע האפשרויות המופיעות על הדף. אפשר לבחור במקרים מחוויה אישית או במקרים אחרים שאתם מכירים.ות.

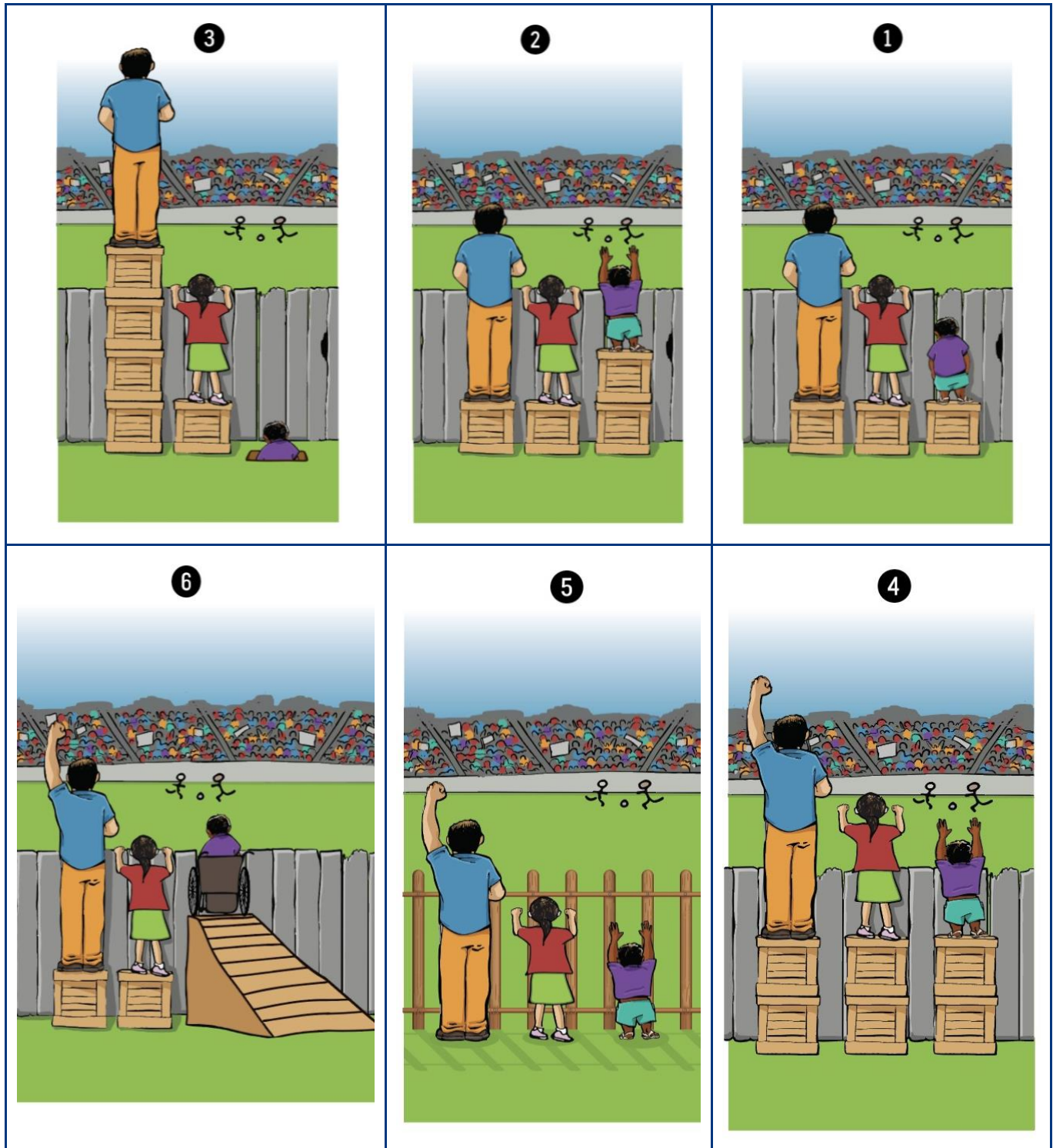
ב. לאחר מכן, הציגו בפני חברי וחברות הקבוצה את הדוגמאות שרשמתם.ן על הדף.

ג. קיימו דיון קבוצתי בו תעלו את ההסכמות ביניכם ואת המחלוקות ונסו ביחד לנסח דרך להבחין בין הסוגיות הללו. איך נדע אם מדובר ביחס זהה שוויוני למפלה? איך נדע אם מדובר בהיפוכו?

דוגמאות ליחס זהה לא שוויוני	דוגמאות ליחס זהה שוויוני

דוגמאות ליחס שונה לא שוויוני	דוגמאות ליחס שונה שוויוני

איורים – שוויון/אי-שוויון

דף עבודה קבוצתי (רצוי בגודל 3A)

מקמו את האיורים על דף העבודה הקבוצתי, בריבועים המתאימים, לפי הכותרות בדף העבודה האישי:

יחס זהה – שוויוני; יחס זהה – לא שוויוני; יחס שונה – שוויוני; יחס שונה – לא שוויוני

אפשר להציע גם הגדרות אחרות.

המיקום ייעשה בהסכמה בין חברי הקבוצה.

בסיום, הציגו את הדף המשותף בפני מליאת הקבוצה.

דוגמאות ליחס זהה לא שוויוני	דוגמאות ליחס זהה שוויוני

דוגמאות ליחס שונה לא שוויוני	דוגמאות ליחס שונה שוויוני

מושגים שונים של שוויון

שוויון ערך האדם

הדתות השונות מייחסות ערך שווה לכל בני האדם בגלל היותם בראי האל אשר נבראו בצלמו. גישות חילוניות מייחסות ערך שווה לבני אדם כבעלי תבונה בעלי יכולות מוסריות.

שוויון כערך פירושו שלשוויון יש חשיבות כשלעצמו. הוא אינו אמצעי להשגת מטרות אחרות אלא הוא מטרה העומדת בפני עצמה ומהווה, עבור בני אדם מסוימים, טעם לחיים ראויים. מי שמאמין כי שוויון הוא ערך שראוי לחיות לאורו יחפש דרכים למימושו בתחומי חיים שונים, לעתים גם במחיר פגיעה בדברים אחרים שחשובים לו. לעתים נגזרת חשיבות השוויון מהערך המוענק לחייו ולפועלו של כל אדם. זהו הרעיון העומד מאחורי המושג **שוויון ערך האדם**. הוגים דתיים נשענים על טקסטים מהם משתמעת ההנחה כי בני אדם נולדו בצלם אלוהים, ולפיכך חייהם בעלי ערך מיוחד. בתפיסות חילוניות נודע לחייו של אדם ערך מיוחד בהיותו יצור תבוני. לפי גישה זו, בני אדם אינם צריכים לנהוג זה בזה כאמצעים להשגת מטרות, אלא להיות שותפים בחיפוש הדרכים שיאפשרו לכל אחד מהם לממש את עצמו ואת תכליותיו.

שוויון של זהות ושוויון מתוך שונות

שוויון מתוך זהות (שוויון מתמטי) מניח שכדי שייוצר שוויון, יש לנהוג בכל בני האדם באופן זהה ואחיד. נקודת המוצא של **שוויון מתוך שונות** (= הבדל) היא שעל מנת ליצור שוויון, השונות בין בני אדם מחייבת התייחסות נבדלת לכל אחד.

שוויון זכויות

שוויון זכויות פירושו הסדר של הגנה על זכויות היחיד. הסדר זה מגדיר את התחייבות החברה לרמה מסוימת של סיפוק הצרכים החיוניים של האדם. למרות זאת, אין החברה מתחייבת לחלק את מכלול משאביה באופן שווה בין יחידה; ההתחייבות היא לרמה מוסכמת, שעל המעוניין להרחיבה לפעול לשם כך בכוחות עצמו.

שוויון בסיפוק הצרכים פירושו ביסוס ההסדר החברתי על העיקרון שכל יחיד יקבל מהקבוצה מענה לצרכיו באופן שונה, ושתרומתו תהיה בהתאם ליכולתו. הרעיון הוא לאפשר לכל השותפים בחברה לספק את צורכיהם בהתאם לאפשרויות העומדות בפני החברה. ככל שאפשרויותיה של החברה תהיינה רבות יותר, כך גם תגדל רמת סיפוק הצרכים של כל יחיד.

"זכויות האדם והאזרח הם "אינטרסים" מסוגים שונים, שהם מוגנים ומובטחים לכול [...] והם מוקנים לאדם מתוקף היותו אדם (או אזרח), ולא מתוקף היותו אדם מסוים, בעל כישורים מסוימים, או מכיוון שהוא מצוי בעמדה מסוימת, או שהוא בעל תפקיד מסוים. כלומר, אלו זכויות אוניברסליות, המוקנות באופן שוויוני לכל אדם".

שוויון בפני החוק

אחד העקרונות המרכזיים של שלטון החוק במדינה דמוקרטית הוא עקרון השוויון בפני החוק. משמעותו היא שהחוק שחוקק חל על כולם – גם על מוסדות השלטון וגם על האזרח מהשורה; הכול כפופים לאותם חוקים. שלטון החוק במדינה הדמוקרטית מתבטא בעובדה שהסמכות לחוקק את הכללים הקובעים את סדרי השלטון, החברה והחיים במדינה, נמסרת לידי נבחרים העם, שנבחרו בבחירות הוגנות וחופשיות. החוקים שנחקקים על ידם אמורים לעלות בקנה אחד עם הערכים הדמוקרטיים הבסיסיים, ולייצגם. על מנת להבטיח שהחוקים אכן יושתתו על ערכי הצדק והמוסר, קיימים מספר מנגנונים נפרדים האמורים לפקח על עבודת המחוקק: **הרשות השופטת**, ובראשה היועץ המשפטי לממשלה, **בית המשפט העליון והרשות המבקרת**.

שלטון החוק מתאפיין בשני היבטים – ההיבט המהותי וההיבט הפורמלי.

- **בהיבט המהותי** מתייחס שלטון החוק לתוכן החוק ולמידת התאמתו לעקרונות היסוד של צדק ומוסר דמוקרטיים; הוא מבטיח את זכויות האדם והאזרח ואת שוויון הכול בפני החוק.
- **בהיבט הפורמלי** משמעותו של שלטון החוק היא כי כל אזרחי המדינה, ללא הבדל, חייבים לפעול בהתאם להוראות החוק הרשמיות, והדבר חל כמובן גם על הרשויות ועל כל סמכות שלטונית. מי שמפר את החוק, צפוי להיענש על ידי הגורמים המופקדים על אכיפתו (משטרה, בית המשפט וכדומה).

שוויון וחירות

יש המציגים את החירות כמושג המנוגד למושג השוויון. בעוד שחירות נתפסת כאפשרות למימוש מרב הרצונות והצרכים, השוויון נתפס כמי שמגביל אותה.

הגישה החינוכית של מדרשת אדם גורסת כי מושגי השוויון והחירות נגזרים זה מזה בהיותם עקרונות דמוקרטיים בסיסיים – **הזכות השווה לחירות של כל אדם**. לתפיסתנו, חירות ללא שוויון פירושה חירות הניתנת רק לחלק מהשותפים בחברה. הניסיון להציג את מושג החירות כסותר את מושג השוויון נכון לגבי הקבוצה הפריווילגית, אך אינו נכון לגבי הקבוצה המוחלשת. הקבוצה המוחלשת תרחיב את חרותה אם יהיה שוויון ואילו הקבוצה בעלת הכוח תאלץ לוותר על חלקה.

[...] בני אדם שווים זה לזה לא רק בכך שכולם בני אדם אלא גם בכך שכולם שונים זה מזה. זכותם של בני האדם לממש ולפתח שונות זו, ועקרון השוויון הוא הבא לקבוע זאת על-פי מושג החירות. (רן סיגד, "על מושג השוויון" עיון, כה (תשל"ד), עמ' 26-27)

שותפות ושוויון

תפיסת העולם הדמוקרטית מניחה זכות שווה של כל איש ואשה להיות שותפים באופן שווה בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לכולם. אם לכולם ערך שווה, אין סיבה לתת עדיפות לאנשים מסויימים בתהליכי קבלת ההחלטות בנושאים החשובים לכולם; אם לכולם ערך שווה, והם שונים ביכולותיהם, הרי שלכל אחד תרומה סגולית חשובה לתהליכי חשיבה משותפים. אם לכולם ערך שווה וכולם בעלי יכולות מגוונות ושונות, הרי שהשתתפותם בקבלת החלטות עשויה לשפר ולטייב את ההחלטות.

הפעלה 2: הקשר בין זכויות לחובות בדמוקרטיה

מטרות הפעילות

- ללמוד מהן זכויות האדם זכויות האזרח. ית. והזכויות הכלכליות חברתיות .
- ללמוד על הזכות לבחור ולהיבחר .
- לבחון את הקשר בין זכויות וחובות בדמוקרטיה באופן כללי, ועל החובות הנגזרות מן הזכות לבחור ולהיבחר בפרט.

חומרים ועזרים:

פודקאסט: [זכויות וחובות בדמוקרטיה והקשר ביניהם, שיחה עם ד"ר נעמה כרמי](#).
 דף עבודה אישי – טבלת זכויות וחובות להשלמה; גיליון/בריסטול עם טבלה ריקה , רק עם הכותרות – לעבודה משותפת במליאה – דוגמה מצורפת.
 מאמר: **מהי זכות ומה הקשר שבין זכות לחובה** – מצורף בהמשך.

דוגמה לטבלת עבודה

שם זכות	איזה חובה/חובות נגזרות ממנה?	מי צריך למלא את החובה?
1) הזכות לביטחון		
2) חופש תנועה		
3)		

מהלך הפעילות

1. מחלקים לכל משתתף ומשתתפת דף עבודה אישי ובו טבלה, ומבקשים לרשום בעמודה הראשונה – **שלוש זכויות** שהם מכירים; עבור כל זכות יש למלא את שתי העמודות הנוספות - איזו חובה נגזרת ממנה ומי צריך למלא אותה.
לאחר מכן יש להוסיף לטבלה שתי זכויות: **הזכות לבחור והזכות להיבחר**, וממלאים גם לגביהן את העמודות הנדרשות.
2. מחלקים את המשתתפים והמשתתפות לקבוצות בנות 4–5. כל קבוצה מקבלת גיליון ובו טבלה ריקה.
3. כל אחד ואחת מחברי הקבוצה מציגים את הזכויות שרשמו בטבלה האישית, ומתייחסים לשאלות:

4. חלוקה לקבוצות עבודה קטנות 4-5 משתתפים/משתתפות, כל קבוצה תתקבל גיליון עם טבלה ריקה

ויתבקשו לפעול בהתאם להנחיות הבאות:

✧ כל אחד.ת מחברי הקבוצה יציג את הזכויות שרשמו בטבלה האישית, יספרו איזו חובה נגזרת לדעתם מהזכות שכתבו ועל מי החובה לקיימה.

✧ חברי הקבוצה יחליטו ביחד איך למלא את הטבלה המשותפת בגיליון, כך שתהיה מורכבת מכל הזכויות שהועלו על ידי חבריה. הם יצינו את ההסכמות ואי ההסכמות ביניהם. לגבי החובות הנגזרות מהזכויות ומי צריך למלא את החובה.

✧ ביחד ינסחו את עקרונות היסוד המגדירים את הקשר המתחייב בין זכויות לחובות.

5. דיון במליאה

הדיון יעסוק בשתי תובנות אליהן הגיעו חברי כל קבוצה:

✧ מהי זכות ובמה היא נבדלת מרצונות או אינטרסים שאינם זכות?

✧ האם שוויון זכויות מחייב שוויון בחובות (או להיפך)?

✧ האם זכויות צריכות להיות פרי הסכמה או שמא הן נתונות מן הטבע, או ממקור אחר?

✧ אילו שאלות עקרוניות נוספות עלו בעניין הקשר בין הזכויות והחובות?

✧ איזה שאלות עקרוניות עלו בעניין הקשר שבין הזכות לבחור והזכות להיבחר.

להרחבה ולהעמקה בנושא:

נעמי כרמי, "זכויות אדם", הוצאת רסלינג 2018. אפשר לקרוא מאמר מתוכו בקישור: ["זכויות אדם – מבוא תיאורטי"](#)

קטעים מתוך: **זכויות אזרח ודמוקרטיה**. האגודה לזכויות האזרח בישראל, ירושלים, 1988, חגי שניידר
["התיתכן דמוקרטיה ללא זכויות?"](#)

מאמר:

מהי זכות? ומהו הקשר בין זכויות לחובות בדמוקרטיה

ד"ר אוקי מרושק-קלארמן

מושג זכויות האדם הוא מושג מרכזי במשטר ובאורח החיים הדמוקרטי. חשיבותו רבה, עד כדי כך שהוא מעניק לגיטימציה במקרים מסוימים להגבלת הכרעות הרוב.

מהי זכות?

זכויות הן "אינטרסים מוגנים שבשל חשיבותם קיבלו מעמד מיוחד של חזקה". הקביעה, שיש אינטרסים בעלי ערך מיוחד, ושיש לחייב את האזרחים ואת השלטון לשמור עליהם ולפעול למימושם, נשענת על מספר נימוקים:

1. יש דברים שהם בעלי חשיבות מובהקת לרווחה האנושית, ולפיכך ראוי להעניק להם מעמד מיוחד.
2. ישנם אינטרסים לגביהם קיימת הסכמה חברתית רחבה, ולפיכך הם חייבים לקבל מעמד של זכות.
3. יש ערכים וצרכים הנתונים לנו מעצם היותנו שייכים למין האנושי. (את החיים לדוגמה, השלטון לא העניק לנו. היותנו בעלי תבונה נתון לנו מעצם היותנו בני אדם ועוד). מאחר וכך, הם שלנו ואין הרשאה עקרונית לגזול אותם מאתנו.
- ראוי להוסיף כי לפי גישה זו, חלק מהזכויות אינן מותנות בהסכם חברתי, ואף לא בהחלטות של שלטון זה או אחר. השלטון יכול לפגוע במימוש הזכויות אך קיומן העקרוני אינו מותנה בו. כך, למשל, הזכות לביטוי חופשי נתונה לאדם באופן טבעי. השלטון יכול למנוע מאדם לומר את דברו, אך המשמעות של הדבר לא תהיה שאין לאדם זכות ביטוי, אלא שהשלטון פגע בזכות זו ואינו מכיר בה.
4. ישנם אינטרסים המקבלים מעמד מיוחד דווקא בגלל החשש שהשלטון יפגע בהם. כך, למשל, חופש הביטוי מקבל מעמד של זכות כדי להגן על האזרח מפני השלטון, אך פעמים רבות השלטון אינו מעוניין שהאזרח יממש זכות זו.

הקשר בין זכויות וחובות

ניתן לאפיין את הקשר בין זכויות וחובות בדמוקרטיה בשתי דרכים מרכזיות:

- א. **הקשר בין זכויות לחובות בדמוקרטיה הוא כמו הקשר בין אמצעים למטרות. יקל עלינו להבינו אם נכיר בכך שמימוש הזכויות הוא המטרה לשמה אנו פועלים, ואילו מילוי החובות הוא אמצעי להשגת מטרה זו.** ניתן אפוא לזהות מצבים לגיטימיים, בהם אנו יכולים לבטל את החובה, או להחליפה באחרת – כדי לאפשר מימוש רב יותר של הזכות. מנגד, נתקשה לזהות מצבים בהם אנו ממליצים על ביטול הזכות או על החלפתה.

לדוגמה, הזכות לחיים והזכות לתנועה חופשית הן זכויות חשובות ביותר. כדי להגן עליהן, מחויבים הנוהגים ברכב לעצור ברמזור אדום על פי חוק. העצירה ברמזור האדום היא אמצעי, במקרה זה, להגנה

על הזכות לחיים ולהגנה על הזכות לתנועה חופשית. אולם חובה זו יכולה להתבטל, אם לדוגמה, בנינו מחלף. המחלף הנו אמצעי טוב יותר להגנה על הזכויות הנדונות משום שהוא מאפשר לצמצם את ההגבלה על חופש התנועה שלנו. החובה לעצור ברמזור אדום תבטל, במקרה זה, או תוחלף באחרת, אך את הזכות לחיים ואת הזכות לתנועה חופשית – לא נחליף בשום פנים. החובה יכולה להיות חובת הימנעות מעשייה והיא יכולה להיות חובה אקטיבית. יש המבקשים להגן על זכויות האדם על ידי כך שלא ימנעו ממנו לפעול להשגת מטרותיו, ויש המבקשים מהאדם לעשות מעשה פעיל ליצירת האפשרות הממשית של האזרחים למימוש זכויותיהם (כך, למשל, חופש התנועה של אחד מילדינו יכול להתבטא בכך שלא נמנע ממנו לצאת עם חבריו, אולם הוא יכול גם להישמר בדרך פעילה בכך שנדאג לו להסעה למחוז חפצו או שנאפשר לו לנהוג במכונית המשפחתית). האם צריך להיות שוויון בין הזכויות לחובות?

ב. הזכויות אמנם מגיעות לכל בני האדם, אך לא כולם יכולים לקיים את החובות הנדרשות כדי שהזכויות תמומשנה. לפיכך, הזכויות מגיעות לכולם באופן אוניברסלי, והחובות חלות רק על מי שיכול לקיימן. לדוגמה, הזכות לחיים היא זכות חשובה ומרכזית. לעתים, כדי להגן על הזכות לחיים, יש לקיים צבא שישמור על האזרחים מפני גורמים אלימים, המבקשים לפגוע בחייהם. חלק מהאזרחים ממלא את חובת השירות בצבא ואילו חלק אחר (ילדים, קשישים ועוד) – אינו יכול למלאה. מאחר ומתן הזכויות אינו נגזר עקרונית ממילוי החובות אין אנו מונעים את ההגנה על החלשים בשל אי יכולתם למלא את החובה האמורה. במצב זה, זכותם של החלשים להגנה מקבלת משנה תוקף.

נוכל אפוא לסכם ולומר שקשה מאוד להגן על הזכויות כאשר בני אדם אינם ממלאים את חובותיהם. עם זאת חשוב להבין כי אין הכרח מוסרי למלא חובה בכל תנאי. ייתכנו בהחלט מצבים, בהם מימוש זכותו של אדם לא יותנה במילוי החובה. יש להעמיק וללמוד מתי אי מילוי חובה אינו לגיטימי ומתי לא.

הגבלת הזכויות וסתירה ביניהן

אחד הנימוקים הרווחים לצמצום זכויות הוא שהזכויות סותרות לעיתים מזמנות וכדי לקיימן ברמה סבירה, יש לצמצם מימוש של אחת מהן, או לצמצם את היקף שתיהן, או ליצור איזונים אחרים ביניהן. סתירה בין זכויות יכולה להתקיים באחת משתי הדרכים הבאות:

1. סתירה בין זכות שאדם אחד מבקש לממש ובין זכותו של אדם אחר.

דוגמאות:

סתירה בין הזכות להפגין לזכות לתנועה חופשית: האחד רוצה להפגין ברחוב ואילו השני מעוניין לממש את זכותו לתנועה חופשית ולנסוע באותו רחוב ללא הפרעות. סתירה בין הזכות לפרטיות ולשם טוב מול זכות הציבור לדעת, חופש המידע וחופש הביטוי

2. סתירה יכולה להתקיים בין שתי זכויות שאותו אדם רוצה לממש, כלומר סתירה פנימית.

לדוגמה: אדם רוצה להתבטא באופן חופשי ולומר את אשר על לבו אולם בה בעת, הוא גם מעוניין לשמור על פרטיותו ולהימנע מביטוי.

קיימות מספר גישות להתמודדות בדרכים דמוקרטיות עם מצב של סתירה או ניגוד בין זכויות:

- **דרך הפשרה והאיזונים.** דרך זו יכולה להתבטא בשני אופנים: הראשון: העדפת זכות אחת על פני זכות אחרת תוך בחינת חומרת הפגיעה בכל אחת מהזכויות; השני - חיפוש אחר פתרון שיאפשר הגנה מרבית על שתי הזכויות, תוך פגיעה מועטה ככל הניתן בשתייהן.
- **שינוי המציאות באופן בו הניגוד יחדל להיות ניגוד.** דרך זו דורשת מציאת פתרון יצירתי, שיאפשר להתמודד עם הניגוד או הסתירה באופן בו לא יהיה צורך לוותר על אחת הזכויות.

בכל הקשור לנושא הזכויות, קיימת מחלוקת עקרונית בין הנציגים של סוגי הדמוקרטיות השונות סביב שתי שאלות עיקריות:

- אילו אינטרסים צריכים להיות מוכרים על ידי המדינה כזכויות ואילו אינם?
 - האם הזכויות אמנם צריכות להוות מושג מכונן בדמוקרטיה?
- לאורך ההיסטוריה, ניתנו לשאלות אלו תשובות שונות. בהיסטוריה של ההגנה על זכויות האדם נהוג לדבר על שלושה "דורות", ואולי אף על ארבעה "דורות", של זכויות אדם.
- הדור הראשון הוא דור הזכויות האזרחיות – חופש התנועה, חופש הדעה והמצפון, חופש הביטוי; הדור השני הוא דור הזכויות הפוליטיות – הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות למחות;
- הדור השלישי הוא דור הזכויות החברתיות והכלכליות – הזכות לחינוך, הזכות לדיור, הזכות לבריאות.
- על מעמד הדור הרביעי מתחרות הזכויות התרבותיות (שהן בעיקרן זכויות של קבוצות ולא של פרטים), הזכויות לפיתוח (שהן זכויות נטענות של מדינות העולם השלישי כלפי ארצות העולם המתועש לסייע להן בפיתוח משקיהן ותשתיותיהן) והזכויות לאיכות הסביבה ושימורה.
- במהלך בדיקתנו את יחסם של ההוגים לזכויות נבחן את השאלות המרכזיות הבאות:
- ✓ אילו אינטרסים צריכים להיות מוגדרים כזכויות בכל אחד מסוגי הדמוקרטיה?
 - ✓ האם צריך לעגן אינטרסים בעלי חשיבות מיוחדת כזכויות?

הפעלה 3: שיטות שונות לבחירות בדמוקרטיה

מוצעות שתי אפשרויות לקיים את הפעילות: האחת מתאימה לפעילות במסגרת בית ספרית בכיתה. השנייה מתאימה לפעילות עם קבוצות בוגרים במסגרות בלתי פורמליות. השוני בין שתי האפשרויות הוא בשלושת שלבי הפעילות – א', ב', ג'. הדיון המסכם זהה לכולם. אם אין מספיק זמן לקיים את הפעילות במלואה אפשר להסתפק בשני השלבים הראשונים.

מטרות הפעילות

- להבין את חשיבות הבחירות למוסדות השלטון בדמוקרטיה.
- להכיר את סוגי הבחירות השונים בארץ ובעולם.
- לבחון את סוגי הבחירות על פי היכולת של כל אחד מהם לקדם שוויון, חירות, סולידריות והשתתפות אזרחית.

חומרים ועזרים:

פתק לבן ריק לכל משתתף/משתתפת;
כלי כתיבה; לוח/גיליון גדול תלוי.

מהלך הפעילות

שלב א': בחירת נציגות בהכרעת רוב

פעילות זו מדגימה את שיטת הבחירות המבוססת על עקרון "הרוב קובע" (שיטה רובית). אין לציין זאת בפני המשתתפים והמשתתפות בשלב זה.

1. מחלקים לכל משתתף ומשתתפת פתק לבן ריק.
2. מסבירים להם שעליהם לבחור מי ייצגו אותם מול הנהלת בית הספר בנושא החובה לצאת לטיול השנתי, ובכלל זה להציג את ההתנגדויות לכך.
3. מבקשים מכל משתתף ומשתתפת לרשום על הפתק שקיבלו את שמותיהם של שלושה משתתפים ומשתתפות מהכיתה, שאותם הם מעוניינים לבחור כנציגיהם מול הנהלת בית הספר בנושא זה. לאחר מכן מוסרים את הפתקים למנחה או למורה.
4. רושמים על הלוח את שמות המועמדים והמועמדות שהופיעו בפתקים, ולצד כל שם את מספר הקולות שקיבל או קיבלה.
5. רושמים בנפרד את שמות שלושת המועמדים והמועמדות שקיבלו את מספר הקולות הגבוה ביותר. שלושתם ייבחרו כנציגי ונציגות הכיתה מול הנהלת בית הספר.

שלב ב': בחירת נציגות בדומה לבחירות אזוריות:

- פעילות זו מדגימה את שיטת הבחירות האזוריות. אין לציין זאת בפני המשתתפים והמשתתפות בשלב זה.
1. מבקשים מהמשתתפים והמשתתפות להתחלק לקבוצות קטנות, המונות חמישה משתתפים ומשתתפות בכל קבוצה.
2. מסבירים למשתתפים ולמשתתפות שעליהם לבחור מועמד או מועמדת שייצגו אותם בדיון מול הנהלת בית הספר בשאלה: **האם יש לחייב תלמידים ותלמידות לצאת לטיול השנתי?**
3. כל קבוצה תבחר נציג או נציגה שייצגו את חברי וחברות הקבוצה. המועצה תהיה מורכבת מהנציגים והנציגות שייבחרו מכל אחת מהקבוצות.
4. רושמים על הלוח את שמות המועמדים והמועמדות.

שלב ג': החלטת רוב "אידאולוגית":

1. המנחה או המורה מציגים בפני המשתתפים והמשתתפות את הסוגיה שהוצגה בשני חלקי הפעילות הראשונים: **האם יש לחייב את המשתתפים והמשתתפות לצאת לטיול השנתי?**
2. מקיימים דיון קצר עם המשתתפים והמשתתפות, כדי לברר את עמדותיהם הבסיסיות ביחס לסוגיה. מי שבעד חיוב היציאה לטיול השנתי יתכנסו בקבוצה אחת, ומי שמתנגדים לכך יתכנסו בקבוצה אחרת.
3. מבקשים מהמשתתפים והמשתתפות להתכנס בקבוצות עם מי שמחזיקים בעמדה דומה לעמדתם.
 ✓ הקבוצה הגדולה יותר, המייצגת את עמדת הרוב, תבחר בהצבעת רוב את הנציגים והנציגות שלה לשיחה עם הנהלת בית הספר.
- ✓ הקבוצה המייצגת את עמדת המיעוט תמתין עד שקבוצת הרוב תשלים את תהליך הבחירה.
4. רושמים על הלוח את שמות הנציגים והנציגות שנבחרו בכל אחת משיטות הבחירה, ומבררים עם המשתתפים והמשתתפות: **האם אותם נציגים ונציגות נבחרו בכל אחת מהשיטות**, או שמא שיטת הבחירה הובילה לבחירת נציגים ונציגות שונים.
5. אם שמות הנבחרים והנבחרות שונים בין השיטות, מקיימים שיחה על הסיבות לכך ובוחנים את הקשר בין שיטת הבחירות לבין תוצאותיה: **באיזו מידה שיטת הבחירות משפיעה על זהות הנבחרים והנבחרות?**

דיון מסכם

1. מזמינים את המשתתפים והמשתתפות להתבונן ברשימות שהתקבלו ולתאר את התהליך שחוו בכל אחת משיטות הבחירה, תוך התייחסות להבדלים ביניהן:
 - ✧ כיצד הרגישו במהלך תהליך הבחירות וכיצד הרגישו לאחר שהתבררו התוצאות וזהות הנבחרים והנבחרות?
 - ✧ מבחינת עקרונות דמוקרטיים: באיזו משיטות הבחירה הרגישו שערך השוויון בא לידי ביטוי בצורה ברורה יותר? באיזו שיטה נבחרו, לדעתם, נציגים ונציגות המתאימים יותר לתפקיד? באיזו שיטה הרגישו שהייתה להם השתתפות רבה יותר בתהליך? באיזו שיטה, לדעתם, קיים פוטנציאל רב יותר לשקיפות ולקשר בין הבוחרים והבחרות לבין הנבחרים והנבחרות?

2. מבקשים מהמשתתפים והמשתתפות להתייחס לשיטות הבחירה שנחשפו בפעילות:
 - ✧ מה הם הדמיון והשוני בין השיטות שהתנסו בהן בפעילות לבין שיטות הבחירה הנהוגות במדינות דמוקרטיות שונות שהם מכירים?
 - ✧ האם יש להם רעיונות לשיטת בחירות אחרת, שתיתן מענה טוב יותר לעקרונות דמוקרטיים בסיסיים, כגון שוויון, השתתפות, יעילות וקשר בין הבוחרים והבחות לבין הנבחרים והנבחרות?
3. לסיום, מזמינים את המשתתפים והמשתתפות לגבש עמדה ראשונית בנוגע לשיטת הבחירות המועדפת עליהם לבית הספר ולמדינה, בהתבסס על ההתנסות בפעילות.

אפשרות לקיים את הפעילות במסגרות בלתי פורמליות ועם בוגרים

ניתן לקיים את הפעילות גם בקבוצות במסגרות בלתי פורמליות ועם משתתפים ומשתתפות בוגרים. השוני העיקרי הוא בדוגמה המשמשת להתנסות בשלבי הפעילות, בהתאם לגיל המשתתפים ולמאפייני הקבוצה. מבנה הפעילות, מטרותיה והדיון המסכם נותרים זהים.

שלב א': בחירת נציגות – בהכרעת רוב

1. מחלקים לכל משתתף ומשתתפת פתק לבן ריק.
2. מבקשים מכל משתתף ומשתתפת לרשום על הפתק את שמותיהם של שלושה משתתפים ומשתתפות שאותם היו בוחרים כנציגיהם מול הצוות המקיים את הפעילות – המארגנים והמנחים – בנושא לוח הזמנים של הסדנה: האם לקיים אותה בשעה 09:00, בשעה 11:00 או בשעות הערב. לאחר מכן מוסרים את הפתקים למנחי הסדנה.
3. רושמים על הלוח את שמות המועמדים והמועמדות שהוצעו ואת מספר הקולות שקיבל או קיבלה כל אחד ואחת. שלושת המועמדים והמועמדות שקיבלו את מספר הקולות הגבוה ביותר ייבחרו כנציגי ונציגות הקבוצה מול הצוות.

שלב ב': בחירת נציגות – בדומה לבחירות אזוריות

1. מבקשים מחברי וחברות הקבוצה להתחלק לקבוצות קטנות, המונות חמישה אנשים בכל קבוצה.
2. כל קבוצה מתבקשת לבחור נציג או נציגה מטעמה, שייצגו אותה מול הצוות. הנציגים והנציגות שייבחרו מכל הקבוצות ירכיבו יחד "מועצה מייצגת" של הקבוצה.

שלב ג': החלטת רוב "אידאולוגית"

1. אומרים למשתתפים ולמשתתפות שעליהם להחליט מתי לקיים את הסדנה הבאה: בשעה 09:00 בבוקר, בשעה 11:00 או בשעות הערב.
2. מבקשים מהמשתתפים והמשתתפות להתכנס בקבוצות בהתאם לזמן שבו הם מעוניינים לקיים את הסדנה הבאה: המעוניינים בשעה 09:00 יתכנסו בקבוצה אחת, המעוניינים בשעה 11:00 בקבוצה שנייה, והמעוניינים בשעות הערב בקבוצה שלישית.

3. מבקשים מכל קבוצה לבחור נציגים ונציגות בהתאם לגודלה: על כל ארבעה משתתפים ומשתתפות בקבוצה ייבחר נציג או נציגה אחד. מספר הנציגים והנציגות מכל קבוצה ייקבע בהתאם למספר המשתתפים והמשתתפות בה, בחלוקה לארבעה.

4. רושמים על הלוח את שמות הנציגים והנציגות שנבחרו. הם ירכיבו יחד את המועצה המייצגת של הקבוצה מול צוות הסדנה.

דיון מסכם

הדיון המסכם מתקיים במתכונת זהה לזו המתוארת בפעילות לבתי הספר, תוך התייחסות להתנסות בשלוש שיטות הבחירה ולתוצאות שהתקבלו בכל אחת מהן.

להרחבה:

מאמר בנושא פורסם באתר YNET – סיון חילאי 15.1.2021:

[בחירות 2021: השיטות למנוע בחירות חמישיות - ולמה לא מבצעים אותן](#)

הפעלה 4: הבנת התהליך של בחירות דמוקרטיות - משחק הפתקים

מטרות ההפעלה

- ללמוד על חשיבות ההתארגנות בתהליכי בחירות.
- ללמוד על חשיבות בירור העמדות של הנבחרים לפני שנותנים להם את הקול.
- לגבש צעדים ראשונים לפעולה של הקבוצה לפני הבחירות לרשות המקומית.

חומרים ואמצעים:

פתקים ריקים כמספר המשתתפים/ות
כלי כתיבה

מהלך הפעילות:

1. משחק הפתקים:

- מחלקים לכל משתתף ומשתתפת פתק ומבקשים מהם לרשום עליו את שמם.
- מסבירים את חוקי המשחק:
 - ✓ מי שיצבור/תצבור את מספר הכרטיסים הגדול ביותר יזכה/תזכה באפשרות לחוקק חוק שהקבוצה כולה תהיה חייבת לציית לו.
 - ✓ הבהירו כי כל משתתף ומשתתפת רשאים לבחור בעצמם כיצד להשיג כרטיסים – אין כללים המגבילים את הדרך להשגתם.
- המנחה מודיעה על תחילת המשחק.
- לאחר כ-20 דקות מבקשים מהמשתתפים והמשתתפות לשוב למקומותיהם.
- המשתתף או המשתתפת שצברו את מספר הכרטיסים הגדול ביותר יוזמנו לבחור חוק לקבוצה ולכתוב אותו על הלוח. החוק ייחשב לחוק המחייב את הקבוצה, אך בשלב זה עדיין לא יופעל.

2. מבקשים מהמשתתפים והמשתתפות לציין בהקשר לבחירות - איזו מהאפשרויות מתאימה להם:

- רוצים/רוצות להיבחר לרשות המקומית/לכנסת (או לכל מסגרת אחרת ציבורית).
- רוצים/רוצות לבחור בבחירות ולהצביע.
- לא רוצים/רוצות להיות מעורבים ומעורבים בבחירות בכלל.

3. הקבוצה תחולק לשלוש על פי החלוקה מסעיף קודם: רוצים/רוצות להיבחר, רוצים/רוצות לבחור, לא רוצים/רוצות להיות מעורבים בבחירות בכלל.

כל קבוצה מקבלת דף עם שאלות לדיון קבוצתי:

<u>שאלה לקבוצה המעוניינת להיבחר:</u>
מה למדתן מהמשחק על הדרך בה תצליחו להיבחר?

<u>שאלות לקבוצה המעוניינת לבחור:</u>
(1) מה למדתן מהמשחק על הדרך הטובה ביותר להבטיח שהמועמדת שלכן תיבחר?
(2) מהן השאלות שאתן חייבות לשאול לפני הבחירות?
(3) מהן הפעולות שאתן צריכות לעשות כדי לקדם את הסיכוי שלו/ה להיבחר?
(4) איך תבטיחו שהמועמדים ייצגו אתכן בהמשך?
(5) איך תבטיחו את הבחירה של עצמכן?

<u>שאלות לקבוצה שאינה מעוניינת להיות מעורבת בתהליך הבחירות:</u>
(1) מה למדתם מהמשחק?
(2) האם יש שינויים במשחק שהיו גורמים לכם לשנות את עמדתכם?
(3) האם יש שינויים במציאות שהיו גורמים לכם לשנות את עמדתכם?

4. **במליאה:** כל קבוצה תציג את המשימה שעמדה בפניה ואת המסקנות אליהן הגיעה בעקבות הדיון.

5. **דיון:**

- ✧ האם החוק שחוקק בקבוצה רצוי וראוי בעיניכם? מה מבין הפעולות שעשיתם. גרם לכך שהחוק נוגד את רצונכם, ומה מבין הפעולות שעשיתם גרם לחוק להתאים לכם?
 - ✧ מה עלינו לדרוש מהנבחרים/נבחרות?
 - ✧ מה המשמעות של הימנעות בבחירות?
- תוך כדי דיון רושמים את המסקנות על הלוח כרשימת פעולות ומשימות של משתתפי הסדנה לקראת הבחירות הקרבות ובאות.

הפעלה 5: למי להעניק את הזכות לבחור ולמי להיבחר? על הזכות השווה לבחור ולהיבחר

מטרות:

- בחינת השאלה: **למי יש להעניק את זכות הבחירה ולמי יש להעניק את הזכות להיבחר?**
- הבנת ההיגיון שבבסיס העמדה הדמוקרטית של הזכות השווה לבחור ולהיבחר.

חומרים ואמצעים:

דף משימה ורשימת קריטריונים.

כלי כתיבה

מהלך הפעילות

1. המליאה תחולק לשתיים-שלוש קבוצות (עד 10 משתתפים בקבוצה).
2. הקבוצות תקבלנה את המשימה הבאה:

מוניתם מועצה מכוננת של מדינה, העומדת לקום בקרוב. עליכם לקבוע, מי יהיו רשאים במדינה זו לבחור, ומי יהיו רשאים להיבחר בה למשימות שלטוניות.
א. עליכם להחליט, מי יוכל לבחור במדינה זו את השליטים.
ב. עליכם לקבוע, מי יהיו רשאים להיבחר במדינה זו.
מצורפת רשימת קריטריונים אפשריים מתוכה יש לבחור. ניתן להוסיף קריטריונים אחרים.

הערה מתודית: מספר הקריטריונים המוצע הוא רב, וייתכן, שהזמן העומד לרשות המנחה אינו מאפשר דיון אלא בחלק קטן מהם. במקרה זה יכול המנחה לחלק את העבודה על הקריטריונים השונים בין הקבוצות או לבחור חלק מאלו המוצעים ולהביא רק אותם בפני הקבוצה.

3. אחרי שהקבוצות תבחרנה את הקריטריונים, יתבקשו המשתתפים בכל קבוצה לקבוע –
א. מי יהיה אחראי במדינה המדומיינת שלהם על החלת הקריטריון שבחרו. (כך, למשל, אם בחרו לתת זכות בחירה לחכמים, יהיה עליהם לתאר מי יקבע וכיצד מי הם החכמים).
ב. מי מבין חברי הקבוצה ייצג אותה ויביא את דבריה בפני המליאה.

4. **דיון במליאה** – נציגי כל קבוצה יתבקשו להתייחס תחילה לתהליך העבודה שלהם:

- ✧ האם התעוררו קשיים במהלך העבודה הקבוצתית? אם כן, מהם וכיצד התמודדו איתם?
- ✧ כיצד הגעתם להסכמה על הקריטריונים שבחרתם.ם?
- ✧ כיצד החלטתם מי ייצג את הקבוצה במליאה ויתאר את עבודתכם?

5. **הרחבת הדיון – בהקשר לקריטריונים:**

- א. נציגי הקבוצות יציגו את החלטת קבוצתם לגבי הקריטריונים שנבחרו ותהליך הבחירה בהם. בכל פעם שקבוצה מציגה קריטריון שלפיו תינתן או תישלל הזכות לבחור או הזכות להיבחר – על המנחה לבקש מהמשתתפים/משתתפות שהקריטריון חל עליהם – כלומר, **מי שלפי קריטריון זה היה מאבד את זכותו לבחור או להיבחר – לקום ולהתייחס לשאלות הבאות:**
- ✓ כיצד הוא/היא מרגישים לנוכח ההחלטה?
 - ✓ האם הוא/היא מקבלים אותה?
 - ✓ כיצד לדעתו/לדעתה תשפיע עליהם ועל הקבוצה שלילת הזכות?
- ב. דיון באופן זה מסייע להמחיש את המשמעות האישית והחברתית של קביעת קריטריונים להשתתפות פוליטית, ולהוביל להבנת העיקרון הדמוקרטי של שוויון בזכות לבחור ולהיבחר. האם ההחלטות שהתקבלו בקבוצות נותנות לכם את ההרגשה, שאילו הייתם שייכים לחברה המתוארת, זכויותיכם היו נשמרות?
- ג. האם אופן בחירת הנציג תואם את הקריטריונים שקבעתם לבחירת נציגי הציבור לפרלמנט?
- ד. מהי הדרך הראויה ביותר להבטיח את זכויותיהם של כלל הפרטים בקבוצה ואת זכותם לעצב את חייהם לפי אמונתם?
- ה. מהו הקושי בהגנה על זכויות כל הפרטים?

אפשרות לקיים את הפעילות באופן שונה במקצת:

- קבוצה אחת תתבקש להחליט רק לגבי הקריטריונים **למי תהיה הזכות לבחור**.
 - הקבוצה השנייה תתבקש להחליט רק לגבי הקריטריונים **למי תהיה הזכות להיבחר**.
- בדיון במליאה המשתתפים יבררו: מה יקרה, למשל, אם הקבוצה, שעסקה בקביעת קריטריונים לשאלה למי תהיה הזכות להיבחר, קבעה את הקריטריון שלכולם זכות להיבחר, והקבוצה השנייה, שעסקה בשאלה למי תהיה הזכות לבחור, קבעה כי רק לחכמים הזכות לבחור? האם התוצאה תהיה אבסורדית או הגיונית?

סיכום

מן ההפעלה ניתן ללמוד שכל קריטריון המגביל את הזכות לבחור ולהיבחר, מסכן למעשה את הזכות של כולם: המגביל יכול להפוך המוגבל בשלב אחר של חייו, או במצבים אחרים. כך, לדוגמה, צעירים יכולים לתבוע את הגבלת גיל ההצבעה של קשישים, וכשיגיעו עצמם לגיל מבוגר ההגבלה תחול עליהם. יש להיות מודעים לכך שמי שמנסחים את הקריטריונים המגבילים, מונעים את הזכות של מי שהקריטריונים חלים עליו ולכן יש לצמצם את ההגבלות עד כמה שניתן.

במקרה בו עסקה ההפעלה הנוכחית, אילו הוחלט, למשל, שכל הפרטים במדינה ישותפו בתהליך הבחירות (קריטריון מס' 1), הייתה ההחלטה מונעת את הסיכון שבמניעת הזכות.

רשימת קריטריונים לפיהם יש לבחור ולהיבחר

מוניתם למועצה מכוננת של מדינה, העומדת לקום בקרוב. עליכם לקבוע:

א. מי יהיו רשאים במדינה זו לבחור למשימות שלטוניות.

ב. מי יהיו רשאים במדינה זו להיבחר למשימות שלטוניות.

מוצעת רשימת קריטריונים, מתוכה יש לבחור, אך ניתן גם להוסיף עליה.

	<u>קריטריונים לבחור ולהיבחר</u>	<u>לבחור</u>	<u>להיבחר</u>
1.	כל אדם זכאי לבחור ולהיבחר.		
2.	רק אנשים/נשים בעלי השכלה רחבה או חוכמה רשאים לבחור ולהיבחר.		
3.	רק בעלי מומחיות בתחום הרלוונטי (למשל כלכלנים בנושאי כלכלה, רופאים בנושאי בריאות) רשאים לבחור ולהיבחר.		
4.	רק מגיל 14 ומעלה רשאים לבחור ולהיבחר.		
5.	רק מגיל 25 ומעלה רשאים לבחור ולהיבחר.		
6.	רק מגיל 40 ומעלה רשאים לבחור ולהיבחר.		
7.	רק מי שמקבלים/מקבלות את הכרעת הרוב רשאים לבחור ולהיבחר.		
8.	גם מי שמסרבים לציית לחוק, אך מוכנים/מוכנות לשאת באחריות המשפטית למעשיהם, רשאים לבחור ולהיבחר.		
9.	הזכות לבחור ולהיבחר תיקבע על פי דעותיו של האדם.		
10.	הזכות לבחור ולהיבחר תיקבע על פי מוצאו של האדם.		
11.	הזכות לבחור ולהיבחר תיקבע על פי אישיותו של האדם.		
12.	הזכות לבחור ולהיבחר תיקבע על פי מינו של האדם.		
13.	גם מי שמבקשים להרוס את החברה רשאים לבחור ולהיבחר.		
14.	גם מי שמבקשים לשנות את החברה רשאים לבחור ולהיבחר.		
15.	רק אנשים בריאים מבחינה גופנית רשאים לבחור ולהיבחר.		
16.	רק אנשים בריאים מבחינה נפשית רשאים לבחור ולהיבחר.		
17.	רק החזקים רשאים לבחור ולהיבחר.		
18.	רק מי שלמדו יותר מ-10 שנות לימוד רשאים לבחור ולהיבחר.		

		רק מי שאין להם עבר פלילי רשאים לבחור ולהיבחר.	19.
		רק הוותיקים/וותיקות רשאים לבחור ולהיבחר.	20.
		רק מי שמתגוררים/מתגוררות בארץ יותר משנתיים רשאים לבחור ולהיבחר.	21.
		רק אזרחים/אזרחיות רשאים לבחור ולהיבחר.	22.
		אזרחים/אזרחיות וגם תושבים/תושבות רשאים לבחור ולהיבחר.	23.
		אזרחים/אזרחיות וגם פליטים/פליטות רשאים לבחור ולהיבחר.	24.
		גם מי שהוגש נגדם/נגדן כתב אישום אך טרם הורשעו רשאים לבחור ולהיבחר.	25.
		רק מי שמשלם/משלמת מיסים רשאים לבחור ולהיבחר	26.
		רק מי שמתגורר דרך קבע במדינה רשאים לבחור ולהיבחר	27.
		רק מי שמשרת/משרתת בשירות צבאי או אזרחי רשאים לבחור ולהיבחר	28.
			29.
			30.
			31.

הפעלה 6: חסמים מבניים במימוש הזכות לבחור ולהיבחר

מטרת ההפעלה:

- להכיר דרכים סמויות ועקיפות לפגיעה בזכות השווה לבחור ולהיבחר, ולבחון כיצד מימוש הזכות מושפע מתנאים ומחסומים שונים.

עזרים וחומרים:

- 4–6 מפות של העיר שבה מתקיימת הפעילות, הכוללות מוסדות ציבור כגון בתי אבות, בתי כנסת, מתנ"סים, בתי ספר ועוד. (מספר המפות כמספר קבוצות העבודה הקטנות).
- 40 מדבקות צבעוניות, ב-4 צבעים שונים – 10 מדבקות מכל צבע.

מהלך הפעילות

- חלוקה לקבוצות: חלקו את המשתתפים והמשתתפות ל-4 קבוצות. רצוי שבכל קבוצה יהיו 3–5 משתתפים.
- משימה עבודה בקבוצות:
 - ✧ חלקו לכל קבוצה מפה של העיר, הכוללת את מוסדות הציבור המצוינים לעיל, וכן 10 מדבקות בצבע אחד.
 - ✧ בקשו מכל קבוצה למקם על המפה את 10 המדבקות במקומות שבהם, לדעת חברי הקבוצה, ראוי להציב קלפיות להצבעה בבחירות הארציות בעיר.
- חזרה למליאה: הניחו על רצפת החדר את המפות שהכינו הקבוצות, כך שכל המשתתפים יוכלו להתבונן במיקומי הקלפיות שבחרו.
- דיון במליאה בהתייחס למפות שנפרסו:
 - א. התבוננו יחד במפות ובמיקומי הקלפיות ובחנו:
 - ✧ אילו קבוצות אוכלוסייה עשויות להיפגע ממיקומן של הקלפיות במפה?
 - ✧ אילו קבוצות אוכלוסייה עלולות להתקשות לממש את זכותן לבחור?
 - ✧ האם מיקום של הקלפיות יוצר בפועל תנאים שווים למימוש הזכות לבחור ולהיבחר?
 - ב. בקשו מחברי הקבוצה או מהמשתתפים המזהים עצמם עם אוכלוסייה שעלולה להיפגע ממפת הקלפיות לקום, או להנכיח את עצמם בדרך אחרת, ולשתף כיצד היו נוהגים במצב כזה.

5. הרחבת הדיון סביב השאלות:

- ✧ האם הזכות השווה לבחור ולהיבחר ממומשת במציאות באופן שווה?
- ✧ אילו דרכים עקיפות או סמויות קימות לפגיעה בזכות זו?
- ✧ אילו דרכים גלויות ליצירת אי-שוויון במימוש הזכות אתם מכירים?
- ✧ אילו חסמים נוספים, מעבר למיקום הקלפיות, עלולים להקשות על קבוצות שונות לממש את זכותן לבחור ולהיבחר?
- ✧ מה ניתן לעשות כדי לצמצם חסמים וליצור תנאים שווים יותר למימוש הזכות?

הפעלה 7: למי הזכות להשפיע? – נציגות הדורות הבאים

לתשומת לב המנחה: הפעלה זו מורכבת משלושה חלקים נפרדים, אשר ניתן לבצע את כולם או את חלקם, בהתאם לשיקולי המנחה. קיום ההפעלה על כל שלביה מצריך מספר יחידות לימוד.

מטרות הפעילות

- לבחון את השאלה האם אנחנו, כלומר נציגי הדור הזה, אמורים לדאוג לדורות הבאים בתהליך הבחירות?
- לבדוק מי אמור להיות שותף בהחלטות הקשורות לעתיד בטווח הארוך, ומי – לטווח הזמן הבינוני.

חומרים ואמצעים

שלב א': כרטיסיות מקרים ושאלות לדיון (מצורף בהפעלה).

שלב ב': המדרש על "חוני המעגל" (מצורף בהפעלה ובסוף גם המדרשה המלא).

שלב ג': ציטוטים אפוקליפטיים (מצורף בהפעלה).

מידע על דרכים שונות שבהן מדינות פועלות כדי להביא בחשבון את האינטרסים של הדורות הבאים בתהליכי קבלת החלטות. מידע זה יכול לשמש בסיס להמשך הדיון.

מהלך הפעילות

שלב א' - מקרים

1. מציגים למשתתפים והמשתתפות את שני המקרים המתוארים בכרטיסיות:

מקרה ראשון:

בביה"ס היסודי "אשכול" רצו לקיים דיון לקראת השנה הבאה על הכנסת תלבושת אחידה. תלמידי כיתות ה' דרשו שלתלמידי כיתות ו' לא תהיה זכות הצבעה בנושא, משום שהחוק החדש לא יחול עליהם. מנגד, הורי תלמידי הגנים דרשו כי הם יהיו מעורבים בהחלטות משום שהחוק יחול גם עליהם בעתיד.

מקרה שני:

בבית הספר התיכון "שקמה" הוחלט לספק לוקרים רק לתלמידי שכבת י' ומעלה. הוחלט, כי החוק יהיה בתוקף משנת הלימודים הבאה. תלמידי חטיבת הביניים דרשו להיות שותפים להחלטה, העלולה, לדבריהם, לפגוע בזכויותיהם השוויוניות בתוך בית הספר.

2. מבררים עם המשתתפים והמשתתפות את השאלות הבאות בהתייחס למקרים שהוצגו:

- ✧ מי אמור להיות שותף בהחלטות הללו? מדוע?
- ✧ לגבי המקרה הראשון, האם הורים שעדיין לא נולדו להם ילדים, יכולים ליטול חלק בדיון ובהחלטות?
- ✧ האם אכפת לנו מאלה שכרגע אינם נוכחים, אך החלטותינו ישפיעו על חייהם?
- ✧ האם אותם נימוקים יכולים לחול גם על סוגיות של איכות הסביבה?
- ✧ האם הדורות הבאים יכולים להיות שותפים להכרעות סביבתיות, או אחרות? כיצד?

שלב ב' – מדרש חוני המעגל

1. מקראים למשתתפים/משתתפות את המדרש על חוני המעגל ועץ החרוב ומוודאים שהטקסט הובן.

המדרש על חוני המעגל ועץ החרוב

יום אחד היה חוני המעגל הולך בדרך. הוא ראה אדם נוטע עץ חרוב.
 שאל אותו חוני: "בעוד כמה שנים ייתן העץ פירות?"
 ענה לו האיש: "בעוד שבעים שנה."
 שאל אותו חוני: "האם אתה בטוח שתחיה עוד שבעים שנה ותזכה לאכול מפירות העץ?"
 אמר לו האיש: "אני מצאתי את העולם ובו עצי חרוב שנטעו אבותי. כשם שאבותי נטעו עצים
 בשבילי, כך אני נוטע עצים בשביל ילדי ונכדי."

הערה: הנוסח מבוסס על המדרש בתלמוד הבבלי, מסכת תענית, דף כ"ג ע"א, ועל תרגומו של הרב עדין שטיינזלץ.

2. שואלים את המשתתפים/ות בהתייחס למדרש:

- ✧ האם הנוטע נהג באופן רציונלי? (הגיוני).
- ✧ מה הנחה אותו? איזו נורמה?
- ✧ האם הייתם נוהגים באופן דומה אילו נקלעתם לסיטואציות דומות?
- ✧ האם הנימוקים שהשתמשתם בהם בדיון הקודם על בית הספר דומים לנימוקים אותם העליתם בעת, או שונים מהם?

שלב ג' – ציטוטים אפוקליפטיים

1. המנחה יציג בפני חברי הקבוצה מספר ציטוטים נבחרים של חוקרים והוגי דעות מתחומי האקולוגיה, המדע והפילוסופיה, המתתייחסים לעתיד כדור הארץ ולמשבר הסביבתי והדמוגרפי.
2. חברי הקבוצה יתבקשו לקרוא את הדברים, לחוות את דעתם ולהגיב למשמעויות העולות מהם למשל:
 האם מדובר בתחזית ריאלית או בהפחדה?

3. דיון:

הדגש המרכזי בשלב זה הוא הובלת המשתתפים והמשתתפות ללקיחת אחריות לגבי העתיד הרחוק – מציאות שייתכן כי הם עצמם לא יזכו לחזות בה במהלך חייהם, אך קיימת סבירות גבוהה מאוד כי לאופן חשיבתם, לבחירותיהם ולהתייחסותם בהווה תהיה השפעה מכרעת על עיצוב פני העולם בעתיד.

הציטוטים מובאים בדף בהמשך:

- **פרופ' ג'פרי סאקס** (מנהל "מכון כדור הארץ", ניו-יורק) – על האתגר הדמוגרפי, משבר האקלים והצורך בשילוב של מדע ואתיקה גלובלית חדשה.
- **אלברט שווייצר** (רופא, תיאולוג וחתן פרס נובל לשלום) – על אובדן יכולת הניבוי של האדם והסכנה של הרס עצמי פלנטרי.
- **פרופ' אביתר נבו** (חתן פרס ישראל ומייסד המכון לאבולוציה) – על איום התפוצצות האוכלוסין והצורך הדחוף בייצוב האוכלוסייה ותכנון המשפחה.

סיכום בהתייחס לאיכות הסביבה לנושא הבחירות:

א. מסכמים ביחד עם המשתתפים והמשתתפות את עיקרי הדברים שעלו מתגובותיהם לאורך המפגש. בשלב זה, שמים את הדגש על הרעיון המרכזי של הפעילות ומסבירים כי הטקסטים שבהם עסקו לקוחים בכוונה מעולמות תוכן שונים ומגוונים:

- **מקרים היפותטיים** מחיי בית הספר
- **מדרש** מתחום הרוח והמסורת
- **פיסות מידע** מעולם המדע והמחקר

מבהירים לקבוצה כי החיבור בין העולמות השונים הללו נועד לשרת מטרה אחת: להעלות שאלות מוסריות עמוקות אודות מחויבותנו, כבני אדם החיים כיום על כדור הארץ, לדאוג גם למי שיחיו כאן אחרינו.

ב. בהתייחס לציטוטים האפוקליפטיים שנדונו בשלב ג' – יש להבהיר כי אף אדם החי כיום על הפלנטה אינו יכול לדעת מתי, ובאיזו עוצמה, יתממשו התחזיות הקודרות לכדי אסון עולמי ולאיילו ממדים הן יתפתחו. יחד עם זאת, הדגש המרכזי הוא שאי-הוודאות אינה פוטרת אותנו מאחריות: על כל פרט בחברה חלה החובה להיות מודע למצבו של היקום ולנקוט בעמדה אחראית כלפיו.

ג. סיכום בהתייחס לנושא בחירות: ישנם תחומי הכרעה חברתיים רבים שהשפעתם ארוכת טווח, והיא תחול גם על מי שעדיין לא נולדו, או שעדיין לא הגיעו לגיל הבחירה. במקרים מסוג זה קיים חשש שהנבחרים בהווה לא ידאגו בצורה המיטבית לאלו שאין להם זכות בחירה עדיין, אך שהשפעות ההחלטות על ידי הנציגים יחולו עליהם. בזמנים אלו מדובר בהשפעות קריטיות על איכות הסביבה, השפעות של AI (בינה מלאכותית) ועוד. **השאלה בה עסקה ההפעלה הזו**, היא האם וכיצד יש לתת ביטוי למי שעדיין לא נולדו לבחירות אלו, או למי שלא הגיעו לגיל הבחירה? הפתרונות הניתנים בעולם לסוגיות אלו מעניינים וחשובים.

שלב ג': ציטוטים אפוקליפטיים

ג'פרי סאקס, מנהל "מכון כדור הארץ", ניו-יורק (2004):

"היום חיים על כדור הארץ 6.3 מיליארד בני אדם. בעוד 50 שנה, מעריכים החוקרים, יחיו יותר מ-9 מיליארד. זה יהיה עולם שיזדקק להרבה מאוד מקורות אנרגיה, הרבה קרקע כשטח מחיה; יהיה צורך לגדל מזון רב, יהיה לחץ רב על האוקיינוסים ועל כלל המערכת האקולוגית. התחממות כדור הארץ תביא לשינוי אקלימי דרמטי. סופות יהיו עניין שבשגרה. מצב הדגה באוקיינוסים יהיה בכי רע [...]"

כדור הארץ לא יכול לקלוט 9 מיליארד בני אדם ללא התפתחות המדע וללא אתיקה גלובלית. אם נפנה את גבנו למדע, לא נוכל להתמודד עם מצב מעין זה. אם לא נדע להשתמש במדע, נצטרך להילחם מלחמת הישרדות בלתי פוסקת, שתתנהל על כל סנטימטר רבוע. אנחנו כבר נמצא תירוצים להילחם זה בזה. התנ"ך או הקוראן יספקו לנו סיבות טובות. העולם של סוף המאה ה-21 יזדקק לאתיקה גלובלית חדשה. ללא אתיקה ומדע, אין לנו שום סיכוי".

(הטקסט פורסם במקור בעברית במוסף "הארץ" בשנת 2004)

אלברט שווייצר, תיאולוג, מוסיקאי, הוגה דעות ורופא גרמני (1956):

"האדם איבד את הכושר לראות מראש ולמנוע מראש את הרע העומד להתרחש. הוא יסיים בכך שישמיד את כדור הארץ, שממנו הוא ויצורים חיים אחרים יונקים את מזונם. דבורים מסכנות, ציפורים מסכנות, בני אדם מסכנים

"Man has lost the capacity to foresee and to forestall. He will end by destroying the earth".

(Albert Schweitzer – 1956)

(הטקסט צוטט מתוך מכתב אישי ששלח אלברט שווייצר לדבוראי צרפתי (1956))

פרופ' אביתר נבו – חתן פרס ישראל ומייסד המכון לאבולוציה באוניברסיטת חיפה (1989)

[...] "הסיבה לחיסול פוטנציאלי של כדור הארץ, אינה טמונה במותם מרעב של עשרות אלפי אנשים מדי יום, או במלחמות מקומיות ואזוריות הנמשכות על פני כוכב הלכת הזה, בהן נהרגים אלפי בני אדם מדי יום. האיום העיקרי הינו התפוצצות האוכלוסין, תוצאותיה ההרסניות על סביבת החיים והטיפול ההרסני של האדם בביתו הפלנטרי. חיוני לעצור ולייצב את אוכלוסיות האדם, תוך פיקוח על ילודה ותכנון המשפחה, ושילובם ההרמוני עם פיתוח כלכלי וחברתי." [...]"

(הציטוט לקוח מתוך המאמר פרופ' אביתר נבו, שפורסם לראשונה בכתב העת המדעי-סביבתי "סביבות",

גיליון 23 (1989)

חוני המעגל ועץ החרוב

המדרש המלא:

הנוסח המובא כאן הוא נוסח עברי מותאם לתלמידים, המבוסס על המדרש בתלמוד הבבלי, מסכת תענית, דף כ"ג ע"א, ועל תרגומו של הרב עדין שטיינזלץ.

יום אחד היה חוני המעגל הולך בדרך. הוא ראה אדם נוטע עץ חרוב.

שאל אותו חוני: "בעוד כמה שנים ייתן העץ פירות?"

ענה לו האיש: "בעוד שבעים שנה".

שאל אותו חוני: "האם אתה בטוח שתחיה עוד שבעים שנה ותזכה לאכול מפירות העץ?"

אמר לו האיש:

"אני מצאתי את העולם ובו עצי חרוב שנטעו אבותי. כשם שאבותי נטעו עצים בשבילי, כך אני נוטע עצים בשביל ילדי ונכדי".

לאחר מכן ישב חוני לאכול. הוא התגבר עליו שינה ונרדם.

בזמן שישן, הקיף אותו סלע שהסתיר אותו מעיני האנשים, והוא ישן במשך שבעים שנה.

כאשר התעורר, ראה אדם שקוטף פירות מעץ חרוב.

שאל אותו חוני: "האם אתה זה שנטעת את העץ הזה?"

אמר לו האיש: "אני הבן של מי שנטע אותו".

הבין חוני שישן במשך שבעים שנה.

חזר חוני לביתו, אך איש לא הכיר אותו ולא האמין שהוא חוני המעגל. הוא הצטער מאוד והרגיש שאין לו עוד מקום בעולם שהכיר.

הלך לבית המדרש ושמע את החכמים אומרים:

"הדברים שאנו אומרים היום נראים לנו ברורים כמו הדברים שחוני המעגל היה אומר בזמנו".

אמר חוני לעצמו:

"אם החכמים מזכירים את שמי, כנראה שאני עדיין חלק מהעולם הזה".

התעודד חוני וחזר ללמוד בבית המדרש.

דרכים שבהן מדינות דואגות לדורות הבאים

1. **נציג/ה או נציב/ה לדורות הבאים**
מינוי אדם או גוף שתפקידו לייצג את האינטרסים של מי שעדיין אינם יכולים להשתתף בקבלת ההחלטות. (לדוגמה: בוויילס פועל **נציב הדורות הבאים**; ובהונגריה פועל **נציב להגנת הדורות הבאים**)
2. **ועדה פרלמנטרית לענייני הדורות הבאים או העתיד**
ועדה בתוך הפרלמנט שבוחנת חקיקה ומדיניות מנקודת מבט ארוכת טווח. (קיימות ועדות כאלה, בין היתר, בפינלנד, צ'ילה, איסלנד, ליטא, אורוגוואי וגרמניה.)
3. **בחינת ההשפעה ארוכת הטווח של חוקים והחלטות**
לפני קבלת החלטה בוחנים לא רק מה תהיה התוצאה היום, אלא גם כיצד היא תשפיע על אנשים שיחיו בעוד 10, 20 או 50 שנה. (האו"ם ממליץ, בין היתר, לבחון את ההשפעות האפשריות של החלטות על העתיד, לבצע ניתוחי סיכונים ולשלב תכנון ארוך טווח בתהליכי קבלת החלטות.)
4. **חוקים או סעיפים בחוקה המחייבים התחשבות בדורות הבאים**
כלומר, קביעה משפטית שלפיה למדינה יש אחריות כלפי הדורות העתידיים. (בהונגריה, למשל, ההגנה על משאבי הטבע לטובת הדורות הבאים מעוגנת בחוקה.)
5. **תכנון ממשלתי לטווח ארוך**
קביעת יעדים ותוכניות שאינן מסתיימות עם סיום כהונת הממשלה, אלא מתייחסות לעשרות שנים קדימה – למשל בתחומי אקלים, אנרגיה, חינוך, תשתיות ובריאות.
6. **הגנה על משאבים שאינם מתחדשים או שקשה לשקם**
קבלת החלטות שמטרתן למנוע מצב שבו הדור הנוכחי מכלה משאבים או פוגע באופן בלתי הפיך בסביבה, כך שהדורות הבאים יישארו עם פחות אפשרויות.
7. **ייצוג של צעירים וילדים בתהליכי קבלת החלטות**
יצירת מנגנונים שבהם ילדים וצעירים יכולים להשמיע את קולם ולהשפיע על החלטות הנוגעות לעתידם. האו"ם מדגיש גם השתתפות בין-דורית כחלק מהגנה על האינטרסים של הדורות הבאים.
8. **קבוצות או פורומים של חברי פרלמנט העוסקים בעתיד**
לא תמיד מדובר בוועדה רשמית. במדינות שונות קיימות קבוצות חוצות-מפלגות של חברי פרלמנט שעוסקות בהשלכות ארוכות הטווח של החלטות.
9. **גופי מחקר ו"חשיבה על העתיד"**
הקמת מכוני מחקר וגופים שמפתחים תרחישים לעתיד, מזהים סיכונים ומספקים למקבלי החלטות מידע על ההשלכות האפשריות של החלטות בהווה. (קיימים גופים כאלה, למשל, באסטוניה ובדרום קוריאה.)

10. שילוב "מבחן הדורות הבאים" בתהליך קבלת ההחלטות

לפני החלטה שואלים באופן מפורש:

מי ייהנה מההחלטה היום? מי ישלם את המחיר בעתיד? ומה יהיו האפשרויות של מי שיחיו אחרינו?
זו למעשה דרך להפוך את נקודת המבט של הדורות הבאים לחלק קבוע מהדיון הציבורי.

ובישראל – מה קורה?

בישראל פעלה בכנסת הוועדה למען הדורות הבאים / נציב הדורות הבאים, בשנים 2001–2006.
הנציב נועד להביא לדיוני הכנסת את נקודת המבט של הדורות הבאים ולבחון חוקים והחלטות שיש להם
השפעה משמעותית על העתיד – למשל בתחומי הסביבה, משאבי הטבע, המים, החינוך, הבריאות, הכלכלה
והתכנון.

המוסד אינו פעיל כיום.

הפעלה 8: אחוזי ייצוג משוריינים בבחירות לכנסת נשים/גברים/קבוצות מודרות

מטרות הפעילות

- לבחון האם וכיצד יש לקדם ייצוג שווה של נשים וגברים בבחירות לכנסת.
- לבחון את היחס לרעיון של תיקון אפליה על ידי שריון נשים וקבוצות מודרות אחרות?
- לבחון האם וכיצד יש לקדם ייצוג של קבוצות מודרות אחרות.
- לבחון האם שריון לקידום ייצוג שווה של נשים צריך להיות זהה או שונה כאשר מדובר בקבוצות מודרות אחרות.

חומרים ועזרים:

נייר דבק או גיר שניתן לסמן באמצעותו על הרצפה:
 3 שורות מקבילות, שבכל אחת מהן 4 ריבועים גדולים ונפרדים, עם מרווח ביניהם.

נשים			
___%	50%	40%	30%

גברים			
___%	50%	40%	30%

קבוצה מודרת			
___%	50%	40%	30%

3 כרטיסי שילוט גדולים (4A או גדול יותר) – על כרטיס אחד יהיה כתוב נשים; על השני גברים ועל השלישי קבוצה מודרת.

3 סטים זהים של 4 דפים – על אחד יהיה כתוב 30%, השני 40%, השלישי 50% והרביעי ריק.

דף משימה קבוצתית "אחוזי ייצוג בכנסת" – כמספר קבוצות העבודה הקטנות. דוגמה מצורפת בסוף ההפעלה.

מהלך הפעילות

1. חלוקה לקבוצות עבודה קטנות שנות 4-5 משתתפים. כל קבוצה מקבלת דף עם משימה קבוצתית "אחוזי ייצוג בכנסת".

✧ כל קבוצה תגבש החלטה אם יש לשריין מקום לנציגי קבוצת הנשים, הגברים וקבוצות מודרות אחרות. ותסמן כמה אחוזי שריון יש לתת לכל אחת מהן. אם אחוזי השריון אחרים מאלו המצויינים בתרשים, כתבו בריבוע הריק מה הם צריכים להיות.

✧ על הקבוצה לנמק את הבחירות שלה ולהתייחס לשיקולים שהובילו אותה להחלטה האם ומה אחוזי השריון שצריכים להיות לכל אחת מהקבוצות.

2. הצגה ודיון במליאה

- א.** בסיום העבודה בקבוצות, כל קבוצה תציג את הבחירות שלה ואת הנימוקים שלה לבחירה.
 - ב.** המציגים יזמינו את חברי הקבוצה ואת שאר המשתתפים לעמוד בתוך הריבועים בהתאם ליחס הייצוג שנבחר. כך ניתן יהיה להמחיש באופן פיזי את המשמעות של כל אחד מהיחסים.
 - ג.** בחנו יחד את הקשיים והשאלות שעולים מהעמידה בכל אחד מהמצבים.
- לדוגמה:

- ✧ האם יחס של 50/50 מתאים בכל מצב?
- ✧ מה קורה כאשר מספר הנשים והגברים בקבוצה אינו שווה?
- ✧ האם ייצוג של 40/60 או 30/70 יכול להיחשב ייצוג שווה?
- ✧ האם אותם שיקולים מתאימים גם כאשר מדובר בקבוצה מודרת אחרת?
- ✧ האם יש הבדל בין ייצוג נשים לבין ייצוג של קבוצות מודרות אחרות?
- ✧ האם יש מצבים שבהם נדרש יחס ייצוג שונה כדי לקדם שוויון בפועל?
- ד.** הציגו את הבחירות של הקבוצות השונות זו לצד זו, ואפשרו למשתתפים לבחון כיצד החלטות שונות יוצרות תוצאות שונות.

3. דיון מסכם:

- חזרו עם המשתתפים והמשתתפות על ההחלטות שהתקבלו בקבוצות ובחנו:
- ✧ מה היו אחוזי הייצוג שבחרתם עבור נשים וגברים? מה היו השיקולים לבחירה?
 - ✧ האם במהלך הפעילות שיניתם את עמדתכם הראשונית? מדוע?
 - ✧ האם השיקולים שהנחו אתכם בנושא ייצוג נשים היו זהים לשיקולים שהנחו אתכם לגבי קבוצות מודרות אחרות?
 - ✧ האם לדעתכם יש צורך בכללים אחידים לייצוג של קבוצות שונות, או שיש לבחון כל מקרה בנפרד?
 - ✧ מה ניתן ללמוד מהפעילות על ייצוג נשים וגברים בבחירות לכנסת?
 - ✧ אילו דרכים קיימות לקידום ייצוג שווה או הוגן של נשים וקבוצות מודרות אחרות?
 - ✧ הציגו את הבחירות של הקבוצות השונות זו לצד זו, ואפשרו למשתתפים לבחון כיצד החלטות שונות יוצרות תוצאות שונות.

משימה קבוצתית:

אחוזי ייצוג בכנסת – נשים, גברים, קבוצה מודרת

דונו בקבוצה וסמנו ב-V בתרשים או רשמו ברבוע הריק אחוז אחר לבחירתכם:

נשים

בחרו את אחוז הייצוג הראוי לדעתכם מבין האפשרויות
וסמנו ב-V, או הציעו אחוז אחר בריבוע הריק.

___%	50%	40%	30%
------	-----	-----	-----

גברים

בחרו את אחוז הייצוג הראוי לדעתכם מבין האפשרויות,
או הציעו אחוז אחר בריבוע הריק.

___%	50%	40%	30%
------	-----	-----	-----

קבוצה מודרת

בחרו קבוצה מודרת, קבעו את אחוז הייצוג הראוי לה מבין האפשרויות,
או הציעו אחוז אחר בריבוע הריק.

___%	50%	40%	30%
------	-----	-----	-----

במליאה: הציגו את הבחירות של הקבוצה ואת השיקולים שהובילו אליהן.

הפעלה 9: תעמולת בחירות מה בין חופש הביטוי לבין הסתה בכלל, והסתה לגזענות בפרט

תעמולת בחירות היא חלק בלתי נפרד מהשיח הדמוקרטי והיא מהווה מימוש של הזכות לחופש הביטוי ולחופש השכנוע הפוליטי. עם זאת, חופש הביטוי אינו מוחלט, ובמיוחד בתקופת בחירות עולה השאלה היכן עובר הגבול בין ביטוי פוליטי לגיטימי, גם כאשר הוא חריף או מעורר מחלוקת, לבין הסתה. בתוך כך חשוב לבחון את ההבחנה בין הסתה בכלל לבין הסתה לגזענות בפרט – ביטויים העלולים לפגוע לא רק באדם או בקבוצה מסוימת, אלא גם בשוויון, בכבוד האדם ובמרקם החיים המשותף. הדיון המצ"ב מבקש לבחון האם וכיצד ניתן להגן על חופש הביטוי, ובו בזמן להתמודד עם ביטויים החותרים תחת זכויותיהם של אחרים ובעקרונות היסוד של חברה דמוקרטית. נבחן את השאלה באופן כללי וביחס לדיון הסוער המתקיים לקראת הבחירות.

מטרות הפעילות:

- ללמוד על הגישות השונות להבחנה בין חופש ביטוי להסתה.
- ללמוד את החוק במדינת ישראל נגד הסתה וגזענות.
- לתרגל את היכולת להבחין בין חופש ביטוי להסתה בכלל ולתעמולת בחירות בפרט.

חומרים ואמצעים

טקסט: שתי גישות להבחנה בין חופש ביטוי להסתה – עותק לכל משתתף/משתתפת (מצורף).
החוק נגד הסתה לגזענות (מצורף).
טלפונים ניידים.

מהלך הפעילות

חלק א' – היכרות עם הגישות להבחנה בין חופש הביטוי להסתה ותרגול

1. לימוד הגישות להבחנה בין חופש ביטוי להסתה בכלל ולגזענות באופן מיוחד
 - א. מחלקים לכל משתתף/משתתפת את הטקסט: "שתי גישות להבחנה בין חופש הביטוי להסתה לגזענות" ומבקשים שיקראו אותו.
 - ב. המשתתפים.ות מתבקשים להביא אירועים המדגימים את כל אחת מהגישות שקראו בטקסט הנ"ל.
 - ג. מקיימים דיון במליאה בניסיון להבהיר את השוני בין הגישות.
2. תרגול הידע שנלמד, בהקשר לאירועים אקטואליים (בקבוצות קטנות) – עם טלפונים ניידים.
 - א. חלוקה לקבוצות בנות 4-5 משתתפים.ות.

ב. חברי כל קבוצה מתבקשים לחפש בטלפונים הניידים שלהם דוגמאות להסתה, במסרונים שכתבו להם, או באלו שהם כתבו לאחרים, על פי הקריטריונים שנלמדו.

ג. חברי הקבוצה ישתפו את חבריהם בטקסטים השונים שמצאו ברשת, וינסו להשיב ביחד – האם האירוע המתואר הוא אירוע של הסתה לגזענות או לא?
 ✧ לפי איזו גישה הוא אירוע של הסתה ולפי איזו לא?
 ✧ האם יש לאסור בחוק ביטוי כמו זה שתואר באירוע שהציגו בפני חבריהם וחברותיהם?

4. דיון מסכם במליאה

המשתתפים/משתתפות יתבקשו לסכם את הדברים שנלמדו במפגש בהתייחס לנקודות הבאות:
 ✧ מהם הקשיים הקיימים בכל אחת מהגישות להגדרת תופעת ההסתה?
 ✧ איך נתייחס, ומה ניתן לעשות כאשר מתגלים גילויי גזענות בבית הספר, בקהילה ובמדיה החברתית?

חלק ב' להפעלה, לאלו המבקשים להעמיק וללמוד על החוק הישראלי נגד הסתה לגזענות.

1. בירור היחס של המשתתפים.ות לחוק נגד הסתה לגזענות (בקבוצות קטנות)

מדובר בנוסח משפטי ויתכן כי יידרשו הסברים לנוסח החוק. המשתתפים יסייעו אלו לאלו.

✧ המשתתפים יתבקשו לקרוא בקבוצות הקטנות את החוק נגד גזענות. הם יתבקשו להזכיר ולרשום לחבריהם את האירועים בהם דנו בחלק א' של הפעילות.

✧ לאחר מכן הם יתבקשו לומר האם היו פונים לבית המשפט כדי לטפל באירוע שקיבלו. מהם הנימוקים שלהם לפנות למערכת המשפט ומהם הנימוקים שלהם נגד?

2. דיון מסכם במליאה:

המשתתפים/משתתפות יתבקשו לסכם את הדברים שנלמדו במפגש בהתייחס לנקודות הבאות:
 ✧ מהם הקשיים הקיימים בכל אחת מהגישות להגדרת תופעת ההסתה?
 ✧ במה החוק נגד הסתה לגזענות מסייע לנו כחברה, והאם הייתם משנים אותו?
 ✧ האם יש לחוקק בבית הספר חוק נגד הסתה לגזענות?

מידע למנחה:

הגישה התועלתנית:

מבחינה בין חופש הביטוי לבין ההסתה, על פי מבחן התוצאה הצפוי בו, ומציעה לבחון האם הביטוי בו מדובר מהווה סכנה ממשית לאדם ולסביבתו (על פי עקרון הסכנה הברורה והמיידיית = הוודאית). הסכנה הוודאית כתוצאה מהדיבור, היא המפתח לאבחנה בין חופש ביטוי, לבין הסתה.
יתרונות וחסרונות הגישה התועלתנית: באופן כללי, היתרון של הגישה התועלתנית היא בהרחבת חופש הביטוי, משום שההגבלות עליו מתקיימות רק כאשר יש סכנה וודאית כתוצאה מהביטוי המסית. בכל מקרה אחר, אין איסור על ביטוי, גם אם הוא פוגע במישהו.

הגישה העקרונית:

הגישה העקרונית בוחנת את תוכן דבריו של האדם, ללא קשר למצב בו הם נאמרים. תוכן השולל את עקרונות הדמוקרטיה חייב להיות מוגבל או אסור בביטוי, בין אם כרוכה בכך 'סכנה מיידית' ובין אם לאו. **יתרונות וחסרונות הגישה העקרונית:** באופן כללי, כוחה של גישה זו הוא בצמצום צורות דיבור פוגעניות. אבל מכאן גם חסרונה – שהרי צמצום ביטוי, גם אם הוא פוגעני מקדם לעיתים חשיבה רציונאלית, הבנה של המציאות, ביטוי אישי ועוד בנוסף, קיים קושי מהגדרה של צורות דיבור פוגעניות, ומה שעבור האחד נחשב פוגעני, יכול להראות עבור האחר באופן אחר.

כרטיסיות הגדרה לשתי הגישות

כרטיסיית הגדרה א' – העמדה התועלתנית

עקרון הסכנה הברורה והמיידית להבחנה בין חופש הביטוי להסתה (מבחן התוצאה)

העמדה התועלתנית מגדירה הסתה כדיבור המהווה "סכנה ברורה ומיידית". השאלה המכרעת היא – באיזה הקשר נאמרו הדברים ומה צפויה להיות השפעתם בטווח הקצר. [...] השופטים "אגרנט וברק אימצו לכן את גישתו של הולמס, שעל פיה מותר, ואף ראוי, לדכא את חופש הדיבור, כאשר קיימת **'סכנה ברורה ומיידית'** או **'ודאות קרובה'** לפגיעה קשה בביטחון האישי או הקולקטיבי כתוצאה מן 'הדיבור'. [...] הסתה היא התבטאות, שיוצרת בנסיבות העניין (תוכן ההתבטאות, הדובר, השומע והאווירה) הסתברות של הובלה למעשים אלימים ולא חוקיים" (משה נגבי, 1997).

כרטיסיית הגדרה ב' – העמדה העקרונית

להבחנה בין חופש הביטוי להסתה (מבחן התוכן)

העמדה העקרונית קובעת, כי יש להגדיר דברים כהסתה על פי תוכנם. הסתה אינה צריכה להיות מאופיינת על ידי הערכת תוצאות המעשה, אלא באופן עקרוני. תוכן השולל את עקרונות הדמוקרטיה חייב להיות מוגבל או אסור בביטוי, בין אם כרוכה בכך "סכנה מיידית" ובין אם לאו. יש לשלול דיבורים שיש בהם ביטול ההסכם הדמוקרטי לפיו "לכל אדם זכות שווה לחירות". על פי קריטריון זה, אין זה הוגן שמי שאינו מקבל עליו את העקרונות הדמוקרטיים יזכה מפרותיו. "נושא הגנת הדמוקרטיה הוא בגדר של עיקרון מוסרי ולא עניין המותנה ברמת הסכנה או בקרבתה" (כהן אלמגור, 1994:241).

חוק איסור הסתה לגזענות (תיקון: תשמ"ו, תשנ"ח)

סימן א' 1 הסתה לגזענות, לאלימות או לטרור (תיקון תשס"ב)	
144 א. הגדרות (תיקון: תשמ"ו, תשנ"ח)	
בסימן זה –	
"גזענות" - רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסיה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני;	
144 ב. איסור פרסום הסתה לגזענות (תיקון: תשמ"ו)	
(א) המפרסם דבר מתוך מטרה להסית לגזענות, דינו – מאסר חמש שנים.	
(ב) לענין סעיף זה, אין נפקא מינה אם הפרסום הביא לגזענות או לא ואם היה בו אמת או לא.	
144 ג. פרסום מותר (תיקון: תשמ"ו)	
(א) פרסום דין וחשבון נכון והוגן על מעשה כאמור בסעיף 144ב, לא יראוהו כעבירה על אותו סעיף, ובלבד שלא נעשה מתוך מטרה להביא לגזענות.	
(ב) פרסום ציטוט מתוך כתבי דת וספרי תפילה, או שמירה על פולחן של דת, לא יראו אותם כעבירה לפי סעיף 144ב, ובלבד שלא נעשה מתוך מטרה להסית לגזענות.	
144 ד. החזקת פרסום גזעני (תיקון: תשמ"ו)	
המחזיק לשם הפצה פרסום האסור לפי סעיף 144ב כדי להביא לגזענות, דינו – מאסר שנה, והפרסום יחולט.	
144 ד2. הסתה לאלימות או לטרור (תיקון: תשס"ב)	
(א) המפרסם קריאה לעשיית מעשה אלימות או טרור, או דברי שבח, אהדה או עידוד למעשה אלימות או טרור, תמיכה בו או הזדהות עמו (בסעיף זה – פרסום מסית), ועל פי תוכנו של הפרסום המסית והנסיבות שבהן פורסם, יש אפשרות ממשית שיביא לעשיית מעשה אלימות או טרור, דינו – מאסר חמש שנים.	
(ב) בסעיף זה, "מעשה אלימות או טרור" – עבירה הפוגעת בגופו של אדם או המעמידה אדם בסכנת מוות או בסכנת חבלה חמורה.	
(ג) פרסום דין וחשבון נכון והוגן על פרסום האסור על פי הוראות סעיפים קטנים (א) ו-(ב), אינו עבירה לפי סעיף זה.	
144 ד3. החזקת פרסום המסית לאלימות או לטרור (תיקון: תשס"ב)	
המחזיק, לשם הפצה, פרסום האסור לפי סעיף 144ד2, דינו – מאסר שנה, והפרסום יחולט.	
144 ה. הגשת אישום	
לא יוגש כתב אישום לפי סימן זה אלא בהסכמה בכתב של היועץ המשפטי לממשלה.	
סימן א' 2 עבירות שנאה (תיקון תשס"ה)	
144 ו. עבירות ממניע גזענות או עוינות כלפי ציבור – נסיבה מחמירה (תיקון: תשס"ה)	
א. העובר עבירה מתוך מניע של גזענות כהגדרתה בסימן א' 1 או של עוינות כלפי ציבור מחמת דת, קבוצה דתית, מוצא עדתי, נטיה מינית או היותם עובדים זרים, דינו – כפל העונש הקבוע לאותה עבירה או מאסר עשר שנים, הכל לפי העונש הקל יותר	
ב. בסעיף זה "עבירה" – עבירה נגד הגוף, החירות או הרכוש, עבירה של איומים או סחיטה; עבירות של בריונות ותקלות לציבור ושל מטרדים הכלולים בסימנים ט' ו,א בפרק זה, ועבירה בשירות הציבור וכלפיו הכלולה בפרק ט' סימן ד', הכל למעט עבירה שהעונש שנקבע לה הוא מאסר.	

דף עבודה: הגישה התועלתנית להבחנה בין חופש הביטוי להסתה

הגדרה:

הגישה התועלתנית מבחינה בין חופש הביטוי וההסתה על פי **מבחן התוצאה** הצפויה בו – היא מגדירה הסתה כדיבור המהווה "סכנה ברורה ומיידית". הסכנה הוודאית כתוצאה מהדיבור, היא המפתח להבחנה בין חופש ביטוי להסתה. השאלה המכרעת היא – באיזה הקשר נאמרו הדברים ומה צפויה להיות השפעתם בטווח הקצר.

המקרים אותם יש לבדוק לפי הקריטריון של "סכנה ברורה ומיידית":	לאסור פרסום	לאשר פרסום
1. סֵפֶר מספר לקוח ותוך כדי שיחה ביניהם טוען שראש הממשלה הוא בוגד.		
2. עיתונאי מוקיע מעל דפי העיתון את מדיניות השלום של רבין.		
3. עיתונאי מוקיע מעל הדפי העיתון את מדיניות השלום של בנימין נתניהו.		
4. עיתונאי כופר בעיתונו בסמכות הממשלה לבצע את מדיניותה בגלל שהיא נסמכת על קולות הערבים.		
5. עיתונאי כופר בעיתונו בסמכות הממשלה לבצע את מדיניותה בגלל שהיא נסמכת על קולות של מי שאינם משרתים שירות מלא בצה"ל: נשים, עולים, ערבים, חרדים ועוד.		
6. הרצאה באוניברסיטה על חלופות אנרכיסטיות לדמוקרטיה בקורס אוניברסיטאי.		
7. קריאות נגד הדמוקרטיה בהפגנת המונים בתקופת בחירות.		
8. רב מציג בפני תלמידיו את העמדה כי ראש הממשלה כי מי שמציע להחזיר שטחים תמורת שלום מוכרז בוגד		
9. קבוצת ערבים קוראת בכיכר בזמן הפגנה "מוות ליהודים".		
10. קבוצת יהודים קוראת בזמן הפגנה "שישרף לכם הכפר".		
11. ההאם מותר לכתוב את התרגיל הזה?		

דף עבודה: הגישה העקרונית להבחנה בין חופש הביטוי להסתה

הגדרה:

הגישה העקרונית בוחנת את תוכן דבריו של אדם, ללא קשר למצב בו הם נאמרים. הסתה אינה צריכה להיות מאופיינת על ידי הערכת תוצאות המעשה, אלא באופן עקרוני. תוכן השולל את עקרונות הדמוקרטיה חייב להיות מוגבל או אסור בביטוי, בין אם כרוכה בכך "סכנה מיידית" ובין אם לאו. יש לשלול דיבורים שיש בהם ביטול ההסכם הדמוקרטי לפיו "לכל אדם זכות שווה לחירות". על פי גישה זו, אין זה הוגן שמי שאינו מקבל עליו את העקרונות הדמוקרטיים יזכה מפרותיו. "נושא הגנת הדמוקרטיה הוא בגדר של עיקרון מוסרי ולא עניין המותנה ברמת הסכנה או בקרבתה."¹⁴

המקרים לניתוח לפי העמדה העקרונית	לאסור פרסום	לאשר פרסום
1. סֶפֶר מספר לקוח ותוך כדי שיחה ביניהם טוען שראש הממשלה הוא בוגד.		
2. עיתונאי מוקיע מעל דפי העיתון את מדיניות השלום של רבין.		
3. עיתונאי מוקיע מעל הדפי העיתון את מדיניות השלום של בנימין נתניהו.		
4. עיתונאי כופר בעיתונו בסמכות הממשלה לבצע את מדיניותה בגלל שהיא נסמכת על קולות הערבים.		
5. עיתונאי כופר בעיתונו בסמכות הממשלה לבצע את מדיניותה בגלל שהיא נסמכת על קולות של מי שאינם משרתים שירות מלא בצה"ל: נשים, עולים, ערבים, חרדים ועוד.		
6. הרצאה באוניברסיטה על חלופות אנרכיסטיות לדמוקרטיה בקורס אוניברסיטאי.		
7. קריאות נגד הדמוקרטיה בהפגנת המונים בתקופת בחירות.		
8. רב מציג בפני תלמידיו את העמדה כי ראש הממשלה כי מי שמציע להחזיר שטחים תמורת שלום מוכרז בוגד		
9. קבוצת ערבים קוראת בכיכר בזמן הפגנה "מוות ליהודים".		
10. קבוצת יהודים קוראת בזמן הפגנה "שישרף לכם הכפר".		
11. האם מותר לכתוב את התרגיל הזה?		

¹⁴ רפאל כהן-אלמגור, גבולות הסובלנות והחירות: תיאוריה ליברלית והמאבק בכהנאות. ירושלים: נבו, 1994, עמ' 241.

הפעלה 10: מדינה יהודית דמוקרטית/כל אזרחיה/אחר¹⁵

מטרת הפעילות

- דיון על התנאים בהם ניתן לקיים מדינה דמוקרטית.
- להבין כי בחירת מפלגה כוללת לעיתים בחירה גם בנושאים להם אנו מתנגדים. (כך למשל אנשים שבחרים במפלגת שמאל בגלל עמדותיה המדיניות, בשעה שהם מתנגדים לעמדותיה הכלכליות).
- ליצור מודעות לפשרות ולווייתורים שאנחנו עושים בתהליך הבחירות. לבחון מתי הם ראויים ומתי הם שגויים.

אמצעים:

- רשימת קריטריונים לבחירה (אפשר להכין כרטיסיות) – מצורפת דוגמה.
כרטיסיית משימה;
בריסטולים/גליונות נייר גדולים כמספר הקבוצות וטושים.

מהלך הפעילות:

1. חלוקה לקבוצות עבודה קטנות 5-7 משתתפים. כל אחת.
2. כל קבוצה תקבל את רשימת הכרטיסיות המצורפת ואת המשימה הבאה:

עליכם ליצור סדרות של 5 כרטיסים כך שלא תהיה סתירה בין התכנים שלהן.
למשל, כרטיס עליו יהיה כתוב "סיפוח כל שטחי ירדן" לא יוכל להיות בסדרה אחת
עם כרטיס, עליו רשום "מדינה ובה רוב יהודי".

- לשים לב:** אנחנו מתרגלים חשיבה פוליטית רציונלית. החמישיות הנוצרות לא אמורות לשקף את העמדות הפוליטיות של המשתתפים, אלא רק לציין את הסתירות בין מרכיבי הדמוקרטיה הישראלית.
3. אחרי שהקבוצות תסיימנה את יצירת הסדרות, הן תכתובנה אותן באותיות גדולות על פלקט. הפלקטים ייתלו על הקיר.
 4. המנחה תולה על הקיר פלקט אחד ריק, עליו תירשמנה הסדרות, שכל הקבוצה מסכימה שאין בהן סתירה.

¹⁵. ההפעלה מתוך הספר: **בצוותא – מדריך להוראת הדמוקרטיה**, מאת: אוקי מרושק, הוצאת כנרת 1988

5. נציג/ה של כל קבוצה יסבירו מדוע לדעת המשתתפים. וות בקבוצתו לא קיימת סתירה בין הכרטיסים. נציגי הקבוצות האחרות יוכלו להקשות על מציג/ת הסדרה. רק אם הקבוצות האחרות תקבלנה את הנימוקים ליצירת הסדרה, הסדרה תירשם על הפלקט המשותף.
6. המנחה תקפיד שהוויכוח לא יהיה על מידת ההזדהות של המשתתפים עם הסדרה שנוצרה אלא על האפשרות שאין סתירה בין ההיגדים המופיעים בכרטיסים השונים.
7. אחרי שהקבוצה תרשום את הסדרות, שהוסכם שאין בהן סתירות, כל אחד מהמשתתפים יאמר באיזו מן הסדרות היה מעדיף להיות שותף.
8. תתקיים השוואה למפלגות הקיימות ולשותפויות שהתקיימו. יעשה ניסיון להסביר את השוני בין ההכרעות שלהם בפעילות, לבין ההכרעות שלהם במציאות.

הערות למנחה:

-
- להצביע על הקושי של התלמידים והתלמידות לקיים תהליך חשיבה ראציונלי בתהליך הבחירות בפעילות ובמציאות.

כרטיסיית משימה קבוצתית

עליכם ליצור סדרות של 5 כרטיסים - כך שלא תהיה סתירה בין התכנים שלהם למשל, כרטיס עליו יהיה כתוב "סיפוח כל שטחי ירדן" – לא יוכל להיות בסדרה אחת עם כרטיס עליו רשום "מדינה ובה רוב יהודי".

לרשותכם רשימת קריטריונים מוצעת. תוכלו להיעזר בה בבניית הסדרות, או להוסיף קריטריונים לפי הצורך.

רשימת קריטריונים לאופי המדינה

1. מדינה יהודית	2. מדינה שתרבותה יהודית
3. מדינה דתית	4. מדינה שתרבותה מערבית
5. מדינה חילונית	6. מדינה שאיננה מתירה קיום איגודים מקצועיים
7. מדינה דו-לאומית	8. מדינה בה חופש הביטוי מוחלט
9. מדינה דמוקרטית	10. מדינה בה קיימת צנזורה על מחזות וסרטים
11. מדינה טוטליטרית	12. מדינה עם צנזורה ביטחונית
13. מדינה בה כל האזרחים שווים בפני החוק	14. מדינה בה זכויות אזרח מוענקות רק למי ששירת בצבא או שעשה שירות אזרחי
15. מדינה בגבולות 1967	16. מדינה בה זכויות אזרח ניתנות באופן שווה לכולם
17. מדינה שהירדן הוא גבולה המזרחי	18. מדינה בה השירות הצבאי חובה
19. מדינה בה ניתן חינוך חינם רק למיעוטי יכולת	20. מדינה בה הצבא הוא צבא מתנדבים
21. מדינה בה קיימים גופים וולונטריים	22. מדינה שיש בה זכות שווה לכל דריה לבחור ולהיבחר
23. מדינה שתרבותה מזרחית	24. מדינה שאין בה זכות שווה לכולם לבחור ולהיבחר
25. קונפדרציה בין הים לירדן	26. מדינה עם שירות לאומי חובה למי שלא משרת בצבא
27. מדינה יהודית ומדינה פלסטינית, זו לצד זו	28. מדינה עם שוויון מגדרי
29.	30.

המלצות למערכי פעילות בנושא בחירות שונים

חומרים נוספים באתר של מדרשת אדם [/https://www.adaminstitute.org.il](https://www.adaminstitute.org.il)

אנו ממליצים להיעזר גם בחומרים המופיעים באתר מדרשת אדם. בין היתר עם התוכנית "[דמוקרטיה מתחילה בחינוך - פודקסט ומערכי פעילות נלווים](#)". הפודקסט ומערכי הפעילות הנלווים אליו מציעים היכרות עם מושגי יסוד דמוקרטיים, עם משמעותם ועם הדרכים ליישם בבית הספר, בתנועות הנוער ובמרחב הציבורי. כל פרק מוקדש לעיקרון או להיבט דמוקרטי אחר ולמשמעותו המעשית בחיי היום-יום. לצד כל פרק מוצע מערך פעילות המאפשר לתרגל, להתנסות ולהעמיק בנושא. ניתן להשתמש בחומרים אלה במסגרות שונות של החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי, וכן בבית ובמשפחה. החומרים יכולים לשמש **השלמה והעמקה** לנושאים הנלמדים בתוכנית, וכן מקור לפעילויות ולדיונים נוספים בכיתה.

אתר – FAKE NOT? [/https://www.fakeornot.org.il](https://www.fakeornot.org.il)

האתר הוא מיזם משותף של מספר ארגונים מובילים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, ישראל IL איגוד האינטרנט הישראלי, מכון מופ"ת וד"ר איבנה רטנר.

ד"ר קרן קטקו איילי מפתחת התוכן באתר.

הצעה של שלושה מערכי פעילות לאוריינות מדיה אזרחית וביקורתית בעידן של פייק, מניפולציות AI-ו החומרים מתאימים לשיעורים בבתי הספר, לשעות חינוך, למסגרות חינוך בלתי פורמלי, לתנועות נוער ולהדרכה. "החוט המקשר בין היחידות הפדגוגיות שלפניכם הוא המעבר מצרכנות מידע פסיבית, לאוריינות מדיה אזרחית פעילה וביקורתית. מטרתנו היא לתת בידיכם כלים להעלאת שאלות אלו בכיתה על רקע מציאות חברתית, כלכלית וביטחונית מורכבת."

בסביבה זו תמצאו שלושה מערכי שיעור המשלימים זה את זה לתמונה אחת:

האויב השקוף: חשיפת הרשתות והפרופילים המזויפים המופעלים מבחוץ, במטרה להסית, לבלבל ולהחליש את החברה הישראלית מבפנים.	
לראות ולא להאמין: זיהוי טכנולוגיות זיוף מתקדמות, והבנת ההשפעה הרגשית העמוקה שלהן על הבוחרים, גם לאחר שהופרכו.	
הסכנה שבמוכר: כיצד מידע מוטעה, חלקי ומניפולטיבי מחלחל ומשפיע עלינו דווקא בתוך קבוצות סגורות המבוססות על אמון אישי.	

המטרה שלנו אינה רק להתריע מפני הסכנות, אלא לבנות חוסן אזרחי אמיתי. אנו מזמינים אתכם ואתכן לצלול אל המערכים, ולהוביל יחד את התלמידות והתלמידים לבחור חכם, לבחור באחריות, ולהגן על ההליך. יחידות פיתוח מקצועי לנשות ואנשי חינוך, מדריכות ומדריכים. קיימות שתי אופציות:

1. מי שרשום בפורטל עובדי הוראה ניתן להיכנס לקישור לכוורת של משרד החינוך

<https://hakaveret.education.gov.il/course/view.php?id=8654>

(2) דרך אחרת היא יחידות היכולות להתאים גם כלמידה א-סינכרונית במסגרת קורסים, השתלמויות והכשרות, וניתן לתעד את הלמידה באמצעות דף מלווה המצורף לכל יחידה. ואותן אפשר למצוא אותן כאן, בתפריט פיתוח מקצועי: <https://www.fakeornot.org.il/>

vote-smarter.com

האתר "הקול בראש" - <https://vote-smarter.com>

מיזם שהוקם על ידי דני גיגי (בוגר מכון מנדל) ועמיר סלמון (עמית במכון מנדל).

"המיזם" **"לא בוחרים בלי מצע"** נולד בתוך פרויקט העמקת הדמוקרטיה וחיזוק הייצוג הציבורי. הוא הוקם מתוך הבנה שהקשר בין הבוחר לבחור התבלה – ושהדרך לחזק אותו מתחילה בדרישה אזרחית פשוטה: תנו לנו מצע.

מטרתנו היא לחולל שינוי בדפוסי ההצבעה בישראל דרך דרישת מצעים מחייבים מהמפלגות לכנסת ה-26, והנגשת כלי מחקר והשוואה אובייקטיביים לבוחרים כדי לאפשר להם בחירה מושכלת ועצמאית.

המלצה של ד"ר אדר כהן:

האתר שלפניכם נולד מתוך חוויה אישית.

כמחנך ומורה לאזרחות עמדתי לפעמים נבון מול השיח השטחי בכיתה בכל הקשור לבחירות, שהתרכז בשאלה לאיזו מפלגה או שם של פוליטיקאי נכון להצביע.

והאמת היא שזה לא מפתיע. תלמידים ותלמידות לרוב מחקים את מה שהם רואים בעולם המבוגרים ומביאים אותו פנימה לכיתה ולדיונים ביניהם.

האתר שבקישור מציע דרך אחרת, חינוכית וחשובה- לחקור ולבדוק. הוא מרכז את המצעים של כל המפלגות שפורסמו וחוקר אותם באמצעות AI. הוא מאפשר להשוות בין המפלגות ואפילו מזמין צעד אקטיביסטי לדרוש בהודעה או מכתב מצע ממפלגה שלא פרסמה כזה ולבקש הבהרות ממפלגות שפרסמו מצעים.

המסר של האתר פשוט- אנחנו לא בוחרים במותג- במפלגה או בעומד בראשה- אנחנו בוחרים בדרך שהם מציעים לנו. הבחירה בדרך היא שיעור חינוכי ואזרחי חשוב. "הקול בראש"- הקול שלי חשוב, הקול שלי משמעותי, ואני אשתמש בו באופן עצמאי ונבון.

מוזמנים.ות לעשות באתר שימוש בשיעורים לקראת הבחירות וגם אחריהן, לאפשר לתלמידים.ות לחקור את המפה הפוליטית במדינת ישראל ולרכוש מיומנויות כבוחרים עצמאיים וחכמים. בבחירות הבאות הם.ן כבר ידרשו להצביע !!!